

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

8 SEPTEMBER 1971

56e JAARGANG

No. 2814

Inkomsten uit de Derde Wereld

Onlangs werd door de socialistische econoom Arnost Tauber de stelling verdedigd, dat de doelstelling van een bijdrage van één procent van het bruto nationale produkt van de rijke landen voor de ontwikkelingssamenwerking niet van toepassing kan zijn op de socialistische landen¹. De rijke kapitalistische landen, aldus zijn beoogd, hebben in het verleden zoveel in en aan de ontwikkelingslanden verdiend — en doen dat trouwens nog —, dat een doelstelling van één procent voor hen heel redelijk is: „there can be no doubt that countries exploiting in this way have every reason and obligation to increase their contribution to the economic development of the countries of the „Third World”. Daar dit alles echter niet geldt voor de socialistische landen, kan voor hen de doelstelling van een bijdrage van één procent niet gelden.

We zullen deze redenering maar laten voor wat ze is: een *oratio pro domo*. Doch dit doet niets af aan de toch wel belangrijke stelling, dat de rijke kapitalistische landen zoveel aan de ontwikkelingslanden verdienen, dat de bijdrage tot hun ontwikkeling als vanzelfsprekend moet worden aangemerkt.

Maar wat weten we in feite af van de winsten die de rijke kapitalistische landen in de Derde Wereld maken? Laat ons voorop stellen, dat onze kennis hieromtrent fragmentarisch en onzeker is. Het is echter bijna niet te begrijpen hoe het komt, dat over dat ene onderdeel waarover we wel de beschikking hebben over relatief goede gegevens — te weten de winsten, gemaakt op buitenlandse investeringen in ontwikkelingslanden — tot dusver (althans bij mijn weten) nooit gegevens zijn gepubliceerd. Het Internationale Monetaire Fonds publiceert namelijk ieder jaar de betalingsbalansen van een

zeer groot aantal landen en op deze balansen komt de post *Investment Income* voor. In het credit duidt deze post aan, het inkomen dat inwoners van het betreffende land hebben ontvangen van buitenlandse investeringen; in het debet hebben deze bedragen betrekking op de bedragen die aan buitenlanders zijn betaald als winst op hun investeringen in het betreffende land². De post *Investment Income* moet ons dus een zeker inzicht kunnen verschaffen in de bedragen die uit de Derde Wereld naar de rijke kapitalistische landen stromen.

Zouden van alle landen ter wereld exacte gegevens beschikbaar zijn, dan zou dus het geaggregeerde creditsaldo gelijk moeten zijn aan het debetsaldo. We vonden bij aggregatie een debetsaldo dat ongeveer 7% groter was dan het creditsaldo en we mogen dus toch wel van een vrij redelijke overeenstemming spreken.

Uit de tabel, afgedrukt op de volgende bladzijde, blijkt, dat er vijf belangrijke ontvangers van inkomens uit buitenlandse investeringen zijn: de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Zwitserland, Frankrijk en Nederland. Samen ontvingen zij in 1968 een bedrag van ruim \$ 8,4 mrd. aan inkomen op buitenlandse investeringen. Totaliter ontvingen de rijke landen in dat jaar \$ 8.570 mln. Nu is dit bedrag natuurlijk maar voor een deel afkomstig uit ontwikkelingslanden. Ook tussen de rijke landen onderling vinden (netto) overdrachten plaats. Er zijn wederom vijf landen — Canada, Australië, Zuid-Afrika, Japan en West-Duitsland — die in 1968 het leeuwedeel voor hun rekening namen; zij maakten in dat jaar een bedrag van ongeveer \$ 2,3 mrd. aan winsten op buitenlandse investeringen in hun landen over. In totaal werd in 1968 door niet-ontwikkelingslanden een bedrag van \$ 2,7 mrd. aan andere rijke landen overgemaakt. Hieruit zou dus moeten worden afgeleid, dat in 1968 uit ontwikkelingslanden aan rijke landen een bedrag van \$ 8,6 mrd. — \$ 2,7 mrd. = \$ 5,9 mrd. is overgemaakt.

¹ A. Tauber: *Mutual Cooperation between Socialist States and Developing Countries*, in „*International Development Review*”, no. 2, 1971, een uitgave van de SID.

² IMF: „*Balance of Payment, Concepts and Definitions*”, 1964, blz. 10.

Inhoud

Prof. Dr. L. J. Zimmerman: Inkomsten uit de Derde Wereld	785
Drs. R. F. M. Lubbers: De dollar	787
Drs. C. de Schipper: Het economische model van de Rijksplanologische Commissie	788
Drs. G. van den Berge: De Europese Gemeenschap in een wankel monetair bestel	791
Drs. W. J. Ferkranus: en Drs. G. J. Lanjouw: Enkele aspecten van de Euro- dollarmarkt (III)	795
Geld- en kapitaalmarkt	799
Europa-bladwijzer	801
Boekennieuws	805
Mededelingen	808

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Weekblad van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Inkomsten uit buitenlandse investeringen volgens betalingsbalans, 1968 (in miljoenen dollars)

	Debet	Credit		Debet
Rijke landen			Derde Wereld	
Totaal	2.324	8.568	Latijns-Amerika	2.916
waarvan:			waarvan:	
Verenigde Staten		6.420	Venezuela	703
Verenigd Koninkrijk		1.006	Mexico	531
Zwitserland		441	Puerto Rico	403
Frankrijk		346	Brazilië	279
Nederland		200	Chili	215
Canada	970			
Australië	525		Midden-Oosten	2.009
Zuid-Afrika	306		waarvan:	
Japan	254		Saoedi-Arabië	646
West-Duitsland	226		Iran	646
			Irak	439
			Afrika	1.028
			waarvan:	
			Lybië	517
			Nigeria	151
			Rest Azië	553
			waarvan:	
			India	278
			Malaysia	100

Bron: IMF: „Balance of Payments Yearbook”, Volume 21.

Bij volledig betrouwbaar materiaal zou dit bedrag van \$ 5,9 mrd. gelijk moeten zijn aan het netto bedrag van alle winstovermakingen van de arme landen aan de rijke. Volgens de telling, gebaseerd op de cijfers van het IMF voor de overdrachten van de arme landen zelf, kan de volgende geografische verdeling (in miljarden dollars) worden gemaakt:

Latijns-Amerika	3
Midden-Oosten	2
Afrika	1
Rest van Azië	0,5
Totaal	6,5

Hiervan stamt circa \$ 3 mrd. uit olie-inkomsten.

We hebben hier dus te maken met een discrepantie van \$ 0,6 mrd., doch we hebben sterk de indruk, dat het bedrag van \$ 6,5 mrd. nog aan de lage kant is. In het *Investment Income* is namelijk niet begrepen het bedrag, dat de rijke landen in de vorm van royalties en licenties ontvangen, terwijl verder door over- en onderfacturering bedragen uit ontwikkelingslanden vloeien, die door de Centrale Banken niet kunnen worden waargenomen.

Het wil ons dan ook voorkomen, dat we, om de gedachten te bepalen, mogen stellen, dat in 1968 de ontwikkelingslanden aan de rijke landen een bedrag van ongeveer \$ 6,5 mrd. overdroegen. Daar Tauber deze winsten in verband brengt met de bedragen, die de rijke kapitalistische landen ter beschikking van de Derde Wereld stellen, is het zinvol dit bedrag te vergelijken met de „Official Development Assistance” die volgens de OECD in 1968 \$ 6,4 mrd. bedroeg³. Men zou dus zeer voorzichtig mogen stellen, dat de „Official Development Assistance” — volgens de definitie van de DAC — in 1968 van dezelfde orde van grootte was als de in de rijke landen uit de Derde Wereld ontvangen winsten.

We zullen hier in het midden laten of en zo ja in hoeverre Taubers uitdrukking „exploitation” op haar plaats is: oliemaatschappijen en olielanden zullen hierover wel een ander oordeel hebben, zoals dit jaar nog overduidelijk is gebleken. In een in hoofdzaak statistisch betoog als het onderhavige lijkt dan „waardevrijheid” geboden. Doch er moet wel op worden gewezen, dat wat de DAC een *net flow of financial resources from DAC countries* noemt (te weten \$ 13,1 mrd. in 1968), tot ongeveer de helft ineenschrompelt, indien men met deze winstovermaking uit de ontwikkelingslanden rekening zou hebben gehouden.

L. J. Zimmerman

³ OECD: „Development Assistance”, 1970, blz. 30.

De dollar

De recente maatregelen van president Nixon, gericht op de verbetering van de werkgelegenheid, de bestrijding van de inflatie en de positie van de Amerikaanse dollar, zijn ongetwijfeld van groot belang voor de wereldeconomie. Men heeft de neiging een en ander in het perspectief van een wat langere periode te plaatsen.

Schrijver dezes heeft er zijn doctoraal-scriptie van nu precies tien jaar geleden nog eens op nageslagen en las daar de nu als „Frans” te bestempelen zinnen: „De Verenigde Staten zullen moeten leren inzien dat hun zogenaamde permanente overschotten op de lopende rekening niet zo permanent zijn en met de loop der jaren kleiner worden, zodat hun royale gedrag met betrekking tot hulp aan de onderontwikkelde gebieden, militaire steun en kapitaal-export ook minder ambitieus moet worden. Anderzijds zal West-Europa, nu zij als derde blok aan de top komt, haar houding ten opzichte van de Verenigde Staten en de gezamenlijk te voeren politiek aan moeten passen. Zij zal een deel van de bovenaangeduide „royale politiek” mee moeten gaan dragen. Dit betekent echter dat de criteria en de inzichten, die aan de hulp van onderontwikkelde gebieden en militaire steun ten grondslag liggen, mede door West-Europa bepaald zullen gaan worden. Dit impliceert een politieke verschuiving”.

Waar er zoveel zo snel lijkt te veranderen, kan men zich, deze tekst lezende, verbazen hoe langzaam die verandering soms toch ook weer kan zijn. De enige wijziging ten opzichte van de huidige toestand lijkt te zijn, dat wij nu niet meer spreken van onderontwikkelde landen, maar van ontwikkelingslanden. Een verbaal succes om trots op te zijn!

Terugblikkend op de laatste tien jaar moet men constateren, dat de inflatoire rek van de Euro-dollarmarkt kennelijk buitengewoon groot is geweest en dat de Vietnamese oorlog de bittere contra-

dictie is van de vaak gehoorde misvatting, dat politieke belangen de speelbal zijn van de economische belangen. Het is overigens goed ons te realiseren dat de nekslag voor de dollar niet alleen de buitenlandse programma's zijn geweest, maar evenzeer de onvoldoende aanpassing van die programma's aan de kennelijk stagnerende produktiviteitsontwikkeling in de Verenigde Staten.

Het is erg verleidelijk de oorzaken van dit laatste nader te analyseren. Men zou zich bijvoorbeeld kunnen afvragen of — gegeven de sociale structuren in de Verenigde Staten — de produktiviteitswinsten voortvloeiend uit de automatisering, die micro-economisch wel degelijk groot zijn geweest, macro-economisch minder betekenis hebben gehad, omdat de vrijkomende arbeid onvoldoende kon worden ingeschakeld. Wij beperken ons echter nu tot de meer actuele vraag, hoe groot de pariteitswijziging tussen de dollar en de overige grote valuta zal worden.

In de monetaire geschiedenis blijken revaluaties altijd geringer van omvang te zijn dan devaluaties. Nu echter de dollar zou moeten devalueren, rijst de vraag of de revaluatie van de andere grote valuta's geen uitzondering op deze regel zal worden.

Bij de vraag naar de noodzakelijke pariteitswijziging is een essentieel gegeven de grote mate van autarkie van de Verenigde Staten. Ten opzichte van zijn nationaal produkt is de import en export van dit land relatief gering. Dit betekent dat de Verenigde Staten slechts in beperkte mate verbetering van hun betalingsbalans mogen verwachten van een achterlopen van hun

loon- en prijsstijgingen ten opzichte van die van andere landen.

Vervolgens wordt de ontwikkelings- en militaire hulp, welke geldt als één van de belangrijkste redenen van het structurele betalingsbalanstekort, waarschijnlijk voor een groot deel weer in de Verenigde Staten besteed. Een inkrimping daarvan zal dus voor een belangrijk deel als boemerang werken op de corresponderende export.

Tenslotte is het alleen in evenwicht brengen van de betalingsbalans juist voor de Verenigde Staten niet voldoende. De dollar zal zijn positie als sleutelvaluta pas weer kunnen gaan innemen, als de Verenigde Staten op belangrijke reserves en een licht structureel betalingsbalansoverschot kunnen wijzen. Forse pariteitswijzigingen in eens, of voor een deel gespreid in de tijd, lijken dus aangewezen te zijn.

Het schrikbeeld, dat op de achtergrond staat, is het op gang komen van deflatoire processen, inkrimping van de wereldproduktie, nu de Verenigde Staten gedwongen zijn het eigen inflatoire vuur uit te blazen. Revaluaties van enig belang zullen in Europa en Japan deflatie teweegbrengen. Waartoe dit zal leiden, is onzeker. Zeker is dat de Verenigde Staten nu al een te grote werkloosheid kennen. Kon Keynes in de jaren dertig bij te grote werkloosheid nog aanraden maar kuilen te gaan graven, Nixon heeft besloten het in accijnsverlaging voor auto's te zoeken. Daartegenover staat dan een beknotting van overheidsuitgaven.

Wellicht is de achterliggende theorie, dat de multiplier van auto's nu eenmaal groter is. Als dit zo is, mogen wij ons verheugen in een nominale groei van het Amerikaanse nationale produkt. Of dit nu de Verenigde Staten, waar de problematiek zo sterk in de sociale structuren lijkt te liggen, werkelijk zal helpen, valt te betwijfelen.

Het economische model van de Rijksplanologische Commissie

DRS. C. DE SCHIPPER*

In het onlangs verschenen rapport *De ontwikkeling van Zuidwest-Nederland* van de Rijksplanologische Commissie wordt vanuit een drietal benaderingswijzen een visie op de ruimtelijke ontwikkeling van het Delta-gebied opgebouwd. Deze benaderingswijzen zijn neergelegd in een economisch, een sociaal-cultureel en een milieumodel, waarbij het begrip model een ruime interpretatie heeft gekregen.

Voor deze veelzijdige aanpak van de ingewikkelde problematiek van Zuidwest-Nederland komt de Rijksplanologische Commissie veel waardering toe. Ook in deze studie worden echter niet alle vragen opgelost, zodat de voortzetting van de reeks „gekleurde” boekjes over Zuidwest-Nederland gewaarborgd is. Voorts kunnen bij een aantal antwoorden vraagtekens worden gezet, zoals hieronder met betrekking tot het economische model gebeurt. Dit neemt niet weg, dat het nieuwe „paarse” boekje weer een duidelijke stap vooruit betekent op de moeizame weg naar een geïntegreerde visie op de ontwikkeling van Zuidwest-Nederland.

Het economische model heeft als uitgangspunt de bevordering van de economische groei, gemeten naar de stijging van het inkomen per hoofd van de bevolking. Hieronder zullen enkele kanttekeningen worden geplaatst bij een drietal hoekstenen van het economische model, t.w.: de studie van het Centraal Planbureau „*De nationaal-economische betekenis van industrievestiging in de zeehavengebieden*”; de raming van de behoefte aan zeehaventerreinen van het Ministerie van Economische Zaken; de arbeidsmarktanalyse.

De zeehavenstudie van het Centraal Planbureau

De studie van het Centraal Planbureau concludeert, dat een voortgaande ontwikkeling van de zeehavensector door middel van nieuwe projecten op het gebied van metallurgie, olie en chemie een sterk activerend effect op de nationale economie heeft. Een verschuiving van de investeringen naar de zeehavenindustrieën ten koste van de rest van de economie zal op lange termijn tot een niet onaanzienlijke stijging van het nationale inkomen leiden. Een bewuste stimulering van de zeehavenontwikkeling verdient dan voorkeur boven een ongewijzigd beleid, dat op zich zelf reeds een uitbreiding van de zeehavenindustrieën inhoudt.

De Rijksplanologische Commissie beklemtoont de onvolkomenheden en onzekerheden in de studie van het Centraal Planbureau. Zo bestaat bijv. de veronderstelde volledige mobiliteit van arbeidskrachten in feite niet. De verhouding bedrijfsinvesteringen — overheidsinvesteringen ligt in de zeehavengebieden waarschijnlijk ongunstiger dan het Centraal Planbureau aanneemt. Er moet een groter gewicht worden toegekend

aan de kosten van de bestrijding van externe effecten zoals lucht- en waterverontreiniging. Een en ander betekent, aldus de Rijksplanologische Commissie, dat in de cijfers die de economische groei weerspiegelen de maatschappelijke kosten, die deze groei met zich brengt, slechts ten dele zijn verdisconteerd.

Ondanks de naar voren gebrachte bezwaren wordt de centrale conclusie van de studie van het Centraal Planbureau — de wenselijkheid van een versterkte ontwikkeling van de zeehavensector boven een ongewijzigd beleid — door de Rijksplanologische Commissie onderschreven.

Waarin ligt nu de zwakte van de studie van het Centraal Planbureau als hoeksteen voor het economische model? In deze studie, waarin overigens een aantal beperkingen ervan wordt opgesomd, wordt voorbijgegaan aan de essentiële vraag: in hoeverre wordt de relatief hoge produktiviteit van de zeehavenindustrieën geneutraliseerd door relatief hoge afgewentelde sociale kosten en in hoeverre zullen deze sociale kosten meer dan evenredig stijgen bij een versterkte ontwikkeling van de zeehavensector?

Door geen rekening te houden met de spanningen, die een verschuiving van de investeringen ten gunste van de zeehavensector kan opleveren met betrekking tot de kapitaalmarkt, de arbeidsmarkt en de (financiering van de) afgewentelde sociale kosten, wordt de probleemstelling van het Centraal Planbureau erg uitgehold. Het komt er dan op neer, dat de voor de afgelopen jaren gevonden gunstige coëfficiënten voor de zeehavensector voor de jaren zeventig worden doorgetrokken, rekening houdend met de zgn. „forward linkages” en „backward linkages”. Tegen deze achtergrond gezien is het niet vreemd, dat de berekening van het effect voor het nationale inkomen in 1980 van een verschuiving van f. 1 mrd. investeringen ten gunste van de zeehavensector een fors bedrag oplevert (f. 460 mln. voor een metallurgieproject en f. 540 mln. voor een olie- en chemieproject).

Het verschijnsel van de economische groei wordt hier nog erg traditioneel benaderd, d.w.z. zonder voldoende aandacht voor de verschillende niveaus van sociale kosten, die aan verschillende groeialternatieven kunnen zijn verbonden. Groeikosten zijn juist in deze situatie relevant omdat het niet gaat om een injectie ten behoeve van een dreigend tekort aan investeringen of arbeidsplaatsen, maar om een gestimuleerde verschuiving bij een verondersteld hoog investerings- en werkgelegenheidsniveau.

* De auteur is stafmedewerker bij het Economisch-Technologisch Instituut voor Zeeland.

Economische groei — op basis van zeehavenontwikkeling of anderszins — is alleen interessant voor zover het reële groei betreft in plaats van alleen nominale groei. In dit verband kan het rapport van de Wiardi Beckman Stichting *Groei en leefbaarheid* worden aangehaald, dat op blz. 15 stelt: „het wordt steeds gevaarlijker om met toenemende snelheid op een fout kompas te blijven koersen, nl. op foute prijzen en een onjuist gecalculerde economische groei”.

In principe zijn door de Rijksoverheid, op basis van de haar ter beschikking staande gegevens, een aantal sociale kosten van de zeehavenontwikkeling op redelijke wijze te benaderen. Men denke bijv. aan:

- stimuleringskosten (premies voor grondaankoop en bedrijfsinvesteringen);
- overheidsbijdrage in infrastructuur (investeringen en onderhoud);
- kosten voor milieubeheer (bewaking en bestrijding);
- kosten voor buitenlandse arbeidskrachten.

Deze kostencategorieën zijn in principe te berekenen, zij het dan meer op basis van huidige kennis en inzichten dan op basis van historisch bepaalde coëfficiënten. Zij kunnen per zeehavencomplex en per vestiging worden gegroepeerd, zoals ook de te verwachten baten per complex en eventueel per vestiging kunnen worden gegroepeerd.

Daarnaast zijn er belangrijke, doch minder goed meetbare, kostencategorieën, o.a. de kosten verbonden aan het gebruik of de aantasting van vroeger niet, of in mindere mate, als schaars geldende factoren. Genoemd kunnen worden ruimte, natuurgebieden, water en frisse lucht. Uiteindelijk kunnen ook deze zgn. imponderabilia in een economisch model worden opgenomen, waarmee dan de schijntegenstelling welvaart-welzijn geheel zal zijn doorbroken. Voorlopig verdient het — bij gebrek aan geavanceerde rekentechnieken — de voorkeur een aantal imponderabilia onder te brengen in een sociaal-cultureel model en een milieumodel, zoals de Rijksplanologische Commissie doet. Dit vormt echter geen excuus om niet thans reeds in het economische model op te nemen, wat er redelijkerwijs in kan.

Raming van de terreinbehoefte

De raming van de terreinbehoefte van het Ministerie van Economische Zaken vertoont geen directe relatie met de studie van het Centraal Planbureau over het effect van een verschuiving van de investeringen. Hoewel dit niet wordt gezegd, ligt in de wijze van benadering meer een versterkte zeehavenontwikkeling dan een ongewijzigd beleid opgesloten.

De behoefte-raming van het Ministerie van Economische Zaken heeft betrekking op een drietal deelgebieden:

a. *De raffinaderijen.* Verwacht wordt dat de raffinagecapaciteit zal toenemen van 67,1 mln. ton in 1970 tot 170 à 185 mln. ton rond 1980. Het aandeel van Nederland in de Westeuropese raffinagecapaciteit zal dan toenemen van 10,2% in 1970 tot 13,6 à 14,8% in 1980. Hiervoor is netto 630 à 855 ha terrein nodig.

b. *De chemische industrie.* Voortbouwend op de studie van het Centraal Planbureau „*De Nederlandse economie in 1973*”, wordt voor de chemische industrie een stijging van de produktiewaarde verwacht van f. 8,7 mrd. in 1968 tot f. 30,8 mrd. in 1980 (in prijzen van

1968). Het aandeel van de zeehavenchemie hierin zal toenemen van 38% in 1968 tot 50% in 1980, m.a.w. van f. 3,3 mrd. tot f. 15,4 mrd. Hiervan komt 85% voor rekening van het Deltagebied; hetgeen een netto-terreinbehoefte van 2.500 ha inhoudt.

c. *Overige bedrijfstakken.* Voor een hoogovenbedrijf (750 ha), elektrische centrales (600 ha), metaalindustrie (250 ha), scheepswerven (300 ha) en opslag (300 ha) zal in totaal netto 2.200 ha nodig zijn.

De totale netto behoefte aan bouwrijp industrieterrein bedraagt dan ongeveer 5.500 ha (inclusief interne bedrijfsreserves).

Een eerste bezwaar tegen deze raming is, dat zij erg summier beredeneerd is en daardoor een arbitraire indruk maakt.

Als tweede bezwaar geldt, dat het hier kennelijk een raming van een kunstmatig gestimuleerde vraag betreft, d.w.z. van de vraag bij gunstige vestigingsfaciliteiten. In de afgelopen jaren hielden de vestigingsvoorwaarden, naast de natuurlijke factor van de goede geografische ligging, de volgende kunstmatige factoren in: gereduceerde grondprijzen (overheidsbijdrage in de infrastructuur); investeringspremies (in stimuleringsgebieden); geen heffingen voor milieuaantasting en voor sociale kosten van buitenlandse arbeidskrachten.

Bij een raming van de terreinbehoefte op basis van een meer integrale kostprijs, zou het resultaat ongetwijfeld lager uitvallen.

Tenslotte kan nog een kritische noot worden geplaatst bij de raming van de terreinbehoefte voor de chemische industrie. Hier is geen rekening gehouden met het in bedrijf nemen van bestaande interne reserve-arealen en met de produktieverhoging op de reeds geoccupeerde terreinen.

Voor de periode 1970-1980 overtreft de raming van de terreinbehoefte volgens de methode van het Ministerie van Economische Zaken de raming van het beschikbaar komende aanbod. Naar schatting zal tot 1980, rekening houdend met technische, financiële en planologische beperkingen, slechts ongeveer 4.000 ha netto bouwrijp zeehavenindustrieterrein in Zuidwest-Nederland beschikbaar komen. Het tekort bedraagt dan circa 1.500 ha. De terreinvoorziening stelt dus in deze redering een limiet aan de zeehavenexpansie. Dit geldt in nog sterkere mate voor de arbeidsvoorziening.

Arbeidsmarktanalyse

In verschillende rapporten over de zeehavenontwikkeling is de arbeidsmarktanalyse stiefmoederlijk be-deeld. Vrijwel steeds is verondersteld, dat het aanbod van arbeidskrachten door migratie, pendel en verschuiving zich zou aanpassen aan de vraag. In het rapport van de Rijksplanologische Commissie wordt echter terecht rekening gehouden met de beperkte arbeidsmobiliteit en de beperkte neiging tot migratie.

Het rapport van de Rijksplanologische Commissie stelt (blz. 36): „Op grond van de beslissingen, die tot nu toe zijn genomen ten aanzien van zeehaventerreinen en de vestiging van bedrijven enerzijds en rekening houdend met een verdere groei van reeds bestaande bedrijven anderzijds, kan worden verwacht, dat de personeelsbehoefte van de zeehavenindustrieën in Zuidwest-Nederland met tenminste 19.000 zal stijgen in de pe-

riode tot 1980". Deze groei van de zeehavenindustrieën zal gepaard gaan met een vermindering van de arbeidsbezetting in de overige industrieën (verdringingseffect) en met een toename in de bouwnijverheid en de dienstensector. De totale arbeidsbezetting zal met 99.000 personen toenemen, waarvan er 46.000 kunnen worden verkregen uit de natuurlijke groei (incl. afname van de arbeidsreserve). Bij het veronderstelde evenwicht op de binnenlandse migratiebalans voor Zuidwest-Nederland als geheel zullen 53.000 arbeidskrachten moeten toevoelen, voornamelijk door buitenlandse migratie. De mogelijkheden voor toeneming van de inkomende pendel worden niet groot geacht.

Deze analyse onderstreept de uitspraak, dat uit het oogpunt van werkgelegenheid in dit deel van het land aan uitbreiding van de zeehavenindustrieën geen behoefte bestaat (blz. 125).

Indien aan de berekende behoefte aan zeehaventerrein wordt voldaan, zullen niet 19.000 maar 30.000 arbeidsplaatsen in de zeehavenindustrieën worden gecreëerd. De spanning op de arbeidsmarkt wordt dan nog groter; de sluitpost buitenlandse arbeidskrachten wordt onwaarschijnlijk hoog. In feite betekent dit, dat de berekende vraag naar bouwrijp terrein niet in overeenstemming is met de berekende mogelijkheden voor de arbeidsvoorziening.

Hoewel de arbeidsmarktbeschouwingen in het rapport van de Rijksplanologische Commissie gunstig afsteken bij die in de voorafgaande „gekleurde” boekjes, is er toch nog sprake van een gebrek aan diepgang en aan duidelijkheid. Opvallend is het ontbreken van een afzonderlijke analyse van de Zeeuwse arbeidsmarkt. Door de beperkte ruimtelijke en „politieke” mogelijkheden elders wordt het nationale zeehavenbeleid steeds afhankelijker van de mogelijkheden, die Zeeland biedt. Ook in Zeeland gelden evenwel arbeidsmarkttechnische en andere beperkingen. Een diepgaande analyse van de Zeeuwse arbeidsmarktverhoudingen vormt een onmisbaar element in het nationale zeehavenbeleid. Een nationaal beleid is alleen reëel voor zover het is afgestemd op de mogelijkheden in de regio.

Economische benadering van de zeehavenontwikkeling

De wenselijkheid van de zeehavenontwikkeling is in het verleden vaak gebaseerd op de noodzaak tot het scheppen van additionele werkgelegenheid voor de eigen heroepsbevolking. Thans ligt de nadruk vooral op de bijdrage van de zeehavenindustrieën tot vergroting van het nationale inkomen.

Gezien de zwakheden en onvolkomenheden van het economische model van de Rijksplanologische Commissie kan dit model bezwaarlijk het fundament en de bewijskracht leveren voor een sterk expansief zeehavenbeleid. Het accent ligt daarbij niet op de zwakheden van het model; ook een alternatief model zal gezien de weerbarstige materie ongetwijfeld zwakheden hebben. De bezwaren richten zich vooral tegen het gebruik van dit model als fundament voor een versterkte zeehavenontwikkeling.

Het economische model lijdt namelijk sterk aan een gebrek aan consistentie. De benadering van het Centraal Planbureau van de investeringen wijst in de richting van een *versterking* van de zeehavensector in plaats van een *ongewijzigd* beleid. De behoefte-raming van het

terrein van het Ministerie van Economische Zaken houdt eveneens een versterkt zeehavenbeleid in, met dien verstande dat technische, financiële en planologische factoren een volledige honorering van de berekende behoefte in de weg staan. De arbeidsmarktanalyse tenslotte doet vermoeden, dat reeds bij een *ongewijzigd beleid* onaantvaardbare spanningen zullen ontstaan, zodat uit dien hoofde een zekere *afzwakking* van het zeehavenbeleid gewenst is. Aangezien een (bewijs)keten niet sterker is dan de zwakste schakel (de arbeidsmarktanalyse) kan het economische model van de Rijksplanologische Commissie, indien dit juist zou zijn, hoogstens als basis voor een *ongewijzigd beleid* dienen. Dit wat moeilijke begrip *ongewijzigd beleid* houdt dan in elk geval voor de jaren zeventig een flinke uitbreiding van de werkgelegenheid bij de bestaande zeehavenindustrieën in (interne reserve terreinen). Dit betekent tevens een hoge investeringsactiviteit in deze sector (uitbreidingen, naast modernisering en vernieuwingen op de reeds geoccupeerde terreinen).

Een en ander laat duidelijk zien hoe gevaarlijk ook binnen het economische model een deelbenadering van het ingewikkelde probleem van de zeehavenontwikkeling is. Toch beschikt juist de Rijksoverheid over de mogelijkheden voor een meer integrale benadering van de zeehavenontwikkeling. Voorwaarde is, dat de beschikbare gegevens over een aantal sociale kostencategorieën van de zeehavenontwikkeling en over de deelgebieden van de arbeidsmarkt worden geactiveerd. Bij de diverse ministeries moet op deze terreinen een schat aan basismateriaal aanwezig zijn. Een verdere voorwaarde is, dat onderzoek en beleid niet te sterk gekoppeld worden.

Een *volledige* kosten-batenanalyse van bepaalde varianten van de zeehavenontwikkeling, waarin alle externe effecten zijn verdisconteerd, zal voorlopig een wensdroom blijven. Door het incalculeren van *een aantal* sociale kosten kan echter reeds een duidelijker inzicht worden verkregen ten behoeve van bepaalde beleidsbeslissingen.

Naar verwachting zal bij een meer integrale analyse van de zeehavenontwikkeling een sterke discrepantie optreden tussen de bedrijfseconomisch benaderde vraag naar industrieterreinen en het sociaal-economisch benaderde aanbod van terreinen. Het zal niet mogelijk zijn de aanpassing van de vraag aan het aanbod volledig via het prijsmechanisme (grondprijzen, heffingen) te realiseren. Dit noopt tot een zorgvuldige keuze van selectiecriteria met betrekking tot de vraagzijde (vestigingskandidaten). Belangrijke economische criteria (naast milieucriteria) kunnen zijn: de verhouding hooggekwalficeerde — laaggekwalficeerde arbeidsplaatsen bij de vestigingskandidaten, de aanspraak op kostbare infrastructuur, de afgeleide effecten voor andere sectoren enz.

Slotopmerkingen

Van de zijde van de Rijksoverheid is de toekomstige zeehavenontwikkeling in Zuidwest-Nederland voor het eerst in breed verband aan de orde gesteld in de Zeehavennota van 1966. Daarna is het initiatief voor de toekomststramingen overgenomen door regionale organen, met name door het Overlegorgaan Zuidwest-Nederland (groene boekje) en door Rotterdam (Plan 2000+).

De Europese Gemeenschap in een wankel monetair bestel

DRS. G. VAN DEN BERGE*

Al vóór de gebeurtenissen van half augustus kwam de ontreding waarin het internationale monetaire bestel verkeert, duidelijk tot uiting in de omstandigheid dat valuta's die op een gegeven moment voor devaluatie in aanmerking leken te komen, enkele maanden later revaluatiekandidaat waren. In 1969 deed zich dit verschijnsel voor ten aanzien van de lire en de Belgische frank en onlangs was de Franse frank aan de beurt. In geen van deze gevallen was sprake van verschuivingen in de relatieve prijsverhoudingen die een dergelijke snelle omkering van de situatie zouden hebben gerechtvaardigd.

Het zijn in de eerste plaats positieve factoren die het internationale monetaire bestel zwaar op de proef stellen: de liberalisatie van de wereldhandel, de gedeeltelijke liberalisatie van het internationale kapitaalverkeer en de betere informatie van houders van liquiditeiten die sneller en meer gericht reageren op gewijzigde situaties. Daarnaast is er echter de voortdurend dreigende aanwezigheid van een grote massa zwerfkapitaal, voornamelijk ontstaan door het te grote tekort op de Amerikaanse betalingsbalans en — en dat is een in deze omvang nieuwe ontwikkeling — door de grote sommen waarover de regeringen van enkele Arabische olieproducerende landen beschikken, zonder dat zij op korte termijn in eigen land emplooi hebben voor deze enorme bedragen; alleen al uit dien hoofde zal in 1971 naar schatting \$ 7 mrd. à \$ 8 mrd. op de internationale geldmarkt worden belegd.

Een belangrijke opgave van de Westerse industrielanden bestaat nu in een zodanige aanpassing van de internationale monetaire verhoudingen dat herstel van een vrij handelsverkeer en vervolgens verdere liberalisatie van de internationale goederen- en kapitaalbewegingen mogelijk worden. Daarbij moet men zich voor ogen houden dat de grote omvang van het zwerfkapitaal goed-

deels een gevolg en geen oorzaak is van de inflatie, zij het dat het vagebonderende kapitaal tot een zelfstandige inflatiefactor is uitgegroeid. Meer in het bijzonder voor de Eurodeviezenmarkt geldt dat. Hoewel hier geldschepping plaatsvindt, trekt deze markt in de eerste plaats bestaande middelen aan. Een sanering van het internationale monetaire bestel kan dan ook alleen duurzaam zijn als zij vergezeld gaat van een doeltreffende inflatiebestrijding.

De bijdrage van de Verenigde Staten

Hoewel de dollar ongetwijfeld lichtelijk overgewaardeerd is ten opzichte van een aantal belangrijke valuta's, dient de de facto devaluatie van de dollar toch beperkt te blijven. De grote debetposten op de Amerikaanse „basisbalans” (lopende rekening plus lang kapitaal) waren in 1970 de militaire uitgaven in het buitenland, de ontwikkelingshulp en aanverwante bestedingen en directe investeringen in het buitenland. In geval van depreciatie van de dollar zullen de eerste twee posten niet belangrijk verminderen en uitgedrukt in dollars zelfs toenemen voor zover het relevante buitenland niet ook devalueert. Zeker op korte termijn is het twijfelachtig of deze toename zou worden gecompenseerd door een groter overschot op de handelsbalans.

Op enkele markten van klassieke produkten hadden de Verenigde Staten zich inderdaad uit de markt geprijsd (staal, textiel, schoenen en bepaalde autotypes), waardoor de laatste maanden een tekort op de handelsbalans was ontstaan¹. Daar staat echter tegenover dat de Verenigde Staten, wat de zo belangrijke produkten van de geavanceerde sectoren betreft, ook bij de huidige wisselkoersverhoudingen al een zeer sterke positie innamen. De betekenis van deze technische topprodukten in het internationale handelsverkeer neemt voortdurend toe. Bij de beoordeling van de wisselkoersverhoudingen doet men er dan ook goed aan niet alleen de ontwikkeling van de prijsniveaus in het algemeen te vergelijken, maar vooral ook de structuur van de internationale handel te bezien.

Het is verheugend, dat de Rijksoverheid thans met het paarse boekje een poging doet het initiatief weer over te nemen. Gezien de nationale belangen die in het geding zijn, moet vanuit het nationale beleid een afgeronde visie op Zuidwest-Nederland worden opgebouwd. De nationale overheid is daartoe ook het best geëquipeerd. Activering van de op nationaal niveau beschikbare inzichten en gegevens m.b.t. een aantal sociale kosten en m.b.t. de arbeidsmarktverhoudingen kan op korte termijn tot een meer uitgewerkte en meer consistente visie op de zeehavenontwikkeling leiden dan het — op onderdelen verdienstelijke — paarse boekje thans biedt.

C. de Schipper

---

* De auteur is hoofdadministrateur bij het Europese Parlement en secretaris van de Economische Commissie van deze instelling.

¹ Nadat de handelsbalans van de Verenigde Staten in 1968, 1969 en 1970 een overschot had vertoond van resp. \$ 624 mln., \$ 638 mln. en \$ 2.180 mln., werd in de periode 1-4-1971 tot 30-6-1971 een tekort van \$ 803 mln. geregistreerd.

Voorts nemen de inkomsten uit directe investeringen in het buitenland, die in 1970 al \$ 11 mrd. bedroegen, nog steeds toe en het buitenland toont groeiende belangstelling voor Amerikaanse effecten.

Het was niet redelijk, van de Amerikaanse regering te verwachten dat zij een deflationistische politiek zou gaan voeren om een deficit op de basisbalans weg te werken dat ongeveer 0,3% van het bruto nationale produkt vertegenwoordigt (\$ 3 mln. in 1970). Bij een marginale invoerneiging van $\pm 0,06$ is een inkomensvermindering van \$ 16,7 mln. nodig om een invoervermindering van \$ 1 mln. te bewerkstelligen.

Wat de positie van de Duitse mark betreft, het overschot op de handelsbalans van de BRD blijft weliswaar zeer aanzienlijk, maar daar staat een tekort in het onzichtbare verkeer tegenover; het overschot op de lopende rekening kan zeker niet excessief worden genoemd. Voegt men daarbij het feit dat kapitaalexport van enige omvang past bij de positie van Duitsland als hoogontwikkeld industrieland alsook de omstandigheid dat de economische activiteit in het land duidelijk verflauwt, dan blijken ook hier goede gronden aanwezig om een herwaardering van de pariteit beperkt te houden.

Een eerste conclusie kan dan ook luiden dat de Amerikaanse regering met het loslaten van de convertibiliteit de weg heeft geopend naar evenwichtiger monetaire verhoudingen als men er ten minste van mag uitgaan dat de valuta's van een aantal landen die ontwikkelings- en militaire hulp van de Verenigde Staten ontvangen, met de dollar zullen meegaan: (a) de landen die revalueren én defensiesteen van de Verenigde Staten krijgen, een deel van de verdedigingslasten overnemen en (b) de revaluatie van de DM beperkt blijft tot 5 à 6% en die van andere Europese valuta's tot $\pm 2\%$ ².

Regulering van de Eurodeviezenmarkt

Vervolgens blijft een zekere regulering van de Eurodeviezenmarkt noodzakelijk. Deze markt die niet zonder reden „the most efficient, innovative and flexible financial market in the world” is genoemd, heeft niettemin twee nadelen. Het bestaan ervan maakt het nationale kredietbeleid tot een ontmoedigende aangelegenheid en de Eurodeviezenmarkt is een eliteclub waartoe slechts de groten toegang hebben; de kleine en middelgrote ondernemingen moeten de lasten van een restrictief nationaal kredietbeleid dragen. Enige regulering is daarom gewenst. Daarbij kan men trachten zowel de vraag als het aanbod te beïnvloeden.

De centrale banken van de voornaamste Westeuropese landen hebben na lange aarzeling besloten geen dollars meer in de Eurodeviezencirculatie te brengen en eventueel zelfs middelen aan de markt te onttrekken. Deze uitzetting van officiële valutareserves was overigens een vreemde zaak: de dollars kwamen terecht bij ondernemingen die door de restrictieve kredietpolitiek van diezelfde centrale banken gedwongen werden elders krediet te zoeken. De rechterhand moest maar liever niet weten wat de linker deed! Het besluit van de centrale banken om aan deze praktijk een eind te maken is op zichzelf een goede maatregel, maar zij moet wel voorzichtig worden gehanteerd. De centrale banken zullen hun interventies moeten coördineren om te voorkomen dat krapte op de Eurodeviezenmarkt de rente

(I.M.)

Alle bankzaken
65 vestigingen
in Nederland
Affiliatie te New York

zodanig doet stijgen dat een nieuwe dollartoevloed ontstaat.

De mogelijkheden tot regulering van het aanbod zijn ook daarom beperkt omdat een strikte regulering er slechts toe zou leiden dat het centrum van de Eurodeviezenmarkt zich van Londen naar elders verplaatst; vandaar de terughoudendheid van Engelse kant. Er is dan ook veel voor te zeggen bij de regulering het accent bij de vraag te leggen.

In verschillende landen bestaat een verbod in het buitenland krediet op te nemen voor binnenlands gebruik en onlangs zijn zelfs de Duitse monetaire autoriteiten, die begin mei nog fel gekant waren tegen elke vorm van deviezencontrole, ertoe overgegaan Duitse ondernemingen, die leningen in het buitenland opnemen, te verplichten een renteloos deposito bij de Bundesbank aan te houden van zodanige omvang dat het voordeel van de lage Eurodeviezenrente wordt geneutraliseerd. Het nut van deze maatregel is duidelijk als men bedenkt dat meer dan de helft van de monetaire reserves van de Bundesbank zijn ontstaan uit kortlopende verplichtingen van Duitse ondernemingen en dat deze ondernemingen in de periode van begin februari tot eind april van dit jaar evenveel krediet in het buitenland hebben opgenomen als Duitse banken in de Bondsrepubliek aan het bedrijfsleven hebben verstrekt. Dat men in Duitsland zolang heeft geaarzeld deze voor de hand liggende maatregel te nemen, kan niet alleen worden toegeschreven aan bevreesdheid van de monetaire autoriteiten om de grote bedrijven voor het hoofd te stoten; ook historische factoren spelen een rol. Men behoeft in dit land het woord „Devisenzwangswirtschaft” maar te laten vallen om een voorstel tot voorzichtige regulering van het kapitaalverkeer voor de publieke opinie onmiddellijk verdacht te maken.

Verruiming van de fluctuatiemarges ten opzichte van de dollar

De meest waarschijnlijke ontwikkeling lijkt nu dat na een korte periode waarin de voornaamste valuta's onderling al dan niet binnen bepaalde grenzen zweven (met

² De positie van de yen is in feite heel moeilijk te beoordelen omdat nog pas een begin was gemaakt met de liberalisatie van de toegang tot de Japanse markt.

uitzondering vooral van de Franse handelsfrank en van de Benelux-valuta's onderling), naar een zekere stabilisatie zal worden gestreefd waarbij de flexibiliteit echter groter zal blijven dan voorheen.

Van een beperkte verruiming van de fluctuatiemarges tot bijv. 3% aan weerszijden van de pariteit mogen zeker geen wonderen worden verwacht. Het voornaamste voordeel is dat de speculatiekans min of meer symmetrisch wordt: wie zich op de ontwikkeling van de wisselkoers heeft verkeken, loopt gevaar verlies te lijden wat bij de huidige marges nauwelijks het geval is. Een marge van 3% vormt geen onoverkomelijk obstakel voor de internationale handel. Anderzijds helpt een dergelijke marge weinig als een valuta duidelijk onder- of overgevalueerd is. Daarom is veel te zeggen voor een combinatie van ruimere marges en geringe, zonedig frequente pariteitswijzigingen tot bijv. maximaal 2 à 3% per jaar. Op deze wijze zouden de- en revaluatie uit de prestige-sfeer worden gehaald en de speculatie zou verminderen mits de pariteitswijzigingen niet op grond van een bepaalde formule automatisch zouden plaatsvinden, maar steeds naar goeddunken van de monetaire autoriteiten. Speculeren op een pariteitswijziging van 2% is een weinig lucratieve bezigheid.

Vernauwing van de marges binnen de Gemeenschap

Als in het IMF tot een verruiming van de marges zou worden besloten, of als deze in de praktijk algemeen ingang vindt, staat de Gemeenschap voor de vraag hoe zij de monetaire betrekkingen tussen de lidstaten onderling wil inrichten. Al in mei 1970 is in Venetië door de ministers van Financiën van de lidstaten besloten om de fluctuatiemarges tussen de communautaire valuta's in elk geval niet te vergroten en zo mogelijk te verkleinen. Hoewel dit besluit wat op de achtergrond is geraakt door de monetaire crises van de afgelopen maanden, blijft het toch voor de Gemeenschap het enig logische uitgangspunt, omdat het streven naar een economische en monetaire unie bezwaarlijk serieus kan worden genomen als men de eerste etappe van het plan voor de oprichting van een dergelijke unie zou ingaan met het besluit zich nog weer verder van de ene communautaire valuta te verwijderen. Een aanzienlijke verwijding van de marges binnen de Gemeenschap zou niet alleen onverenigbaar zijn met de gemeenschappelijke landbouwmarkt, maar met een gemeenschappelijke markt in het algemeen.

Invoering van een grotere flexibiliteit in het internationale monetaire bestel dwingt de Gemeenschap dan ook als het ware zich tot een afzonderlijk monetair blok te ontwikkelen. Het is de moeite waard na te gaan welke consequenties hieraan zijn verbonden.

Als, onder een systeem van binnen de Gemeenschap kleinere fluctuatiemarges dan die welke ten opzichte van de dollar gelden, de valuta van een der lidstaten, bijv. Italië, relatief zwak staat, betekent dit, dat een kunstmatige vraag naar lirens moet worden gecreëerd. Daartoe kan de centrale bank van Italië op de valutamarkt interveniëren. En de centrale banken van de partnerlanden kunnen haar eventueel dollarkredieten verstrekken. Tot zover is er geen wezenlijk verschil met de situatie zoals die tot voor kort bestond. De noodzaak voor de zwakke valuta's om te worden gesteund door de

partnerlanden met een krachtiger valuta, wordt echter versterkt in de mate waarin de koers van de zwakke valuta zich bij een systeem van kleinere marges optrekt aan de koers van de sterker staande munteenheid van andere Gemeenschapslanden. Minister Schiller heeft op 9 mei jl. de landen van de Gemeenschap steun aangeboden voor het geval deze bereid zouden zijn geweest met de BRD hun wisselkoers vrij te geven. Voor de ontvangende landen was dit een aanbod met vervelende kanten; het hield immers in dat zij in eerste instantie hun monetaire reserves zouden zien verdwijnen en vervolgens krediet zouden moeten accepteren dat zij toch eens terug zouden moeten betalen. In concreto zou dit kunnen betekenen dat Duitsland monetair een overheersende positie zou gaan innemen in de Gemeenschap. Dit bezwaar zou goeddeels worden ondervangen door een voorafgaande revaluatie van de sterk geachte valuta's in de Gemeenschap³.

Er is nog een tweede nadeel aan deze methode verbonden. De al dan niet geleende dollars waarmee de lidstaat met een zwakke valuta intervenueert, zouden voor een deel weer terecht komen bij de centrale banken van de partnerlanden met een sterke valuta. Deze banken kunnen de dollars dan weer doorlenen aan de centrale bank van het land met een zwakke valuta, enz. Hier dreigt een deviezencarrousel met inflatoire consequenties, als de bertokken regeringen niet tijdig hun kredietpolitiek aanpassen.

Een systeem van kleinere marges binnen de Gemeenschap en grotere naar buiten kan echter ook meer positieve gevolgen hebben; hierop is de vice-gouverneur van de centrale bank van Frankrijk, De Lattre, ingegaan in een preadvies voor het Franse economencongres dat vorig jaar in Nice werd gehouden. Ingeval in de intracommunautaire monetaire betrekkingen nauwere fluctuatiemarges worden aangehouden dan ten opzichte van de dollar, houdt dat in, dat een centrale bank eerder moet interveniëren op de valutamarkt om de wisselkoers ten opzichte van andere communautaire valuta's op peil te houden, dan om de dollarkoers binnen de gestelde grenzen te houden. Dit zou tot gevolg hebben dat de centrale banken van de lidstaten valuta's van hun partners opkopen en eventueel aanhouden. De Lattre noemt twee voorbeelden: als de betalingsbalans van België met de Bondsrepubliek Duitsland een tekort vertoont, krijgt de Bundesbank Belgische valuta aangeboden en als de dollarkoers van de Belgische frank dreigt te

³ Hier ligt vermoedelijk een belangrijke oorzaak van de mislukking van het overleg in de Raad van Ministers van de Gemeenschap van 19 augustus jl. Frankrijk en Italië voelden er weinig voor met hun zessen te gaan zweven en aldus afhankelijk te worden van Duits krediet door een pariteit te moeten verdedigen die in feite boven hun „stand" zou liggen. De bezwaren van deze landen zouden minder groot zijn geweest als eerst de DM was gerevalueerd. Daar wilde Duitsland weer niet aan omdat het effect van de Amerikaanse maatregelen op de Duitse export nog onduidelijk was, maar ook omdat het de reacties van andere landen op deze maatregelen wenselijk af te wachten.

dalen onder de marge die intracommunautair wordt aangehouden, zullen Belgische importeurs die goederen uit de Verenigde Staten invoeren, er voordeel bij hebben dollars bijv. in Frankfurt te kopen als daar de dollarkoers gunstiger is. Ook op deze manier krijgt de Bundesbank Belgische franken te verwerken, in ruil waarvoor zij België dollars ter beschikking heeft gesteld; dat is dan een begin van pooling van de reserves.

Voor zover de centrale banken bereid zijn valuta's van de partnerlanden enige tijd aan te houden en niet onmiddellijk om te zetten, vindt kredietverlening plaats die aansluit bij de reeds in de Gemeenschap bestaande mechanismen.

Vernauwing van de marges betekent vermindering van het valutarisico. De kans wordt dan ook groter dat particulieren communautaire valuta's zullen aanhouden zonder termijndekking. Voorts zouden transacties binnen de Gemeenschap vermoedelijk eerder in deze valuta's worden afgewikkeld. Op deze wijze zou de dollar, die ondanks of dank zij de maatregelen van 15 augustus een zeer belangrijk internationaal betaalmiddel zal blijven, in het verkeer binnen de Gemeenschap geleidelijk worden teruggedrongen. Indien een dergelijke ontwikkeling wordt voorafgegaan door een revaluatie van DM en gulden en indien zij gepaard gaat met een verruiming van de marges ten opzichte van de dollar die zondig een verdere opwaardering van de communautaire valuta's ten opzichte van de dollar mogelijk maakt, zou zij zeker beschouwd kunnen worden als een bijdrage aan de verbetering van het monetaire bestel en voor de Verenigde Staten ook niet onaanvaardbaar behoeven te zijn.

De geloofwaardigheid van een gemeenschappelijk monetair mechanisme

Beslissend blijft intussen de vraag of de Gemeenschap de speciale relatie tussen de communautaire valuta's geloofwaardig weet te maken. Lukt dat niet, dan is communautaire regeling in de hierboven aangeduide zin geen lang leven beschoren.

En hoe groot is de geloofwaardigheid van de Gemeenschap op dit punt? In de eerste plaats is er het fundamentele feit dat de kans op betalingsbalansproblemen bij de Zes door de integratie eerder groter dan kleiner is geworden. Immers, de handel is toegenomen, de instrumenten van de economische politiek zijn als gevolg van het grotere diffusie-effect minder doeltreffend geworden. Pariteitswijziging is wel niet onmogelijk geworden, maar toch minder bruikbaar en het gebruik van sommige instrumenten is zelfs helemaal verboden (invoerbepalingen). Voorlopig staat daar alleen tegenover een zekere coördinatie van de economische politiek, maar veel heeft deze helaas nog niet om het lijf. Als nu ook nog de fluctuatiemarges binnen de Gemeenschap worden verkleind, worden betalingsbalansmoeilijkheden nog weer waarschijnlijker. Geen wonder dat president Klases van de Bundesbank destijds van oordeel was dat de economische basis voor een aanmerkelijke vernauwing van de intracommunautaire marges ontbreekt⁴.

En dan tenslotte, hoe geloofwaardig is een monetaire regeling tussen landen die precies drie maanden, na met een programma voor een economische en monetaire unie van start te zijn gegaan, twee valuta's laten zweven? Op zichzelf zijn de monetaire crises van de laatste maanden

geen argument tegen, maar alleen voor een dergelijke unie. Dat neemt niet weg dat de crises degenen die zich steeds sceptisch hebben betoond over de mogelijkheid het plan voor een economische en monetaire unie te realiseren, schijnbaar in het gelijk hebben gesteld, terwijl vele voorstanders teleurgesteld zijn door de tegenslag. Het psychologische effect is onmiskenbaar.

De Gemeenschap komt dan ook voor een ernstig dilemma te staan: de basis voor een vernauwing van de marges binnen de Gemeenschap ontbreekt, maar tegelijkertijd kan men eigenlijk geen andere kant uit nu alerwegen tot zweven wordt overgegaan en misschien in het IMF het formele besluit zal worden genomen de marges te verruimen. Wellicht zou de Europese Commissie de Gemeenschap uit dit dilemma kunnen halen door een voorstel te doen dat de gedachte van De Lattre en het voorstel van minister Schiller in zich verenigt, d.w.z. de kleinere marges zouden moeten worden verdedigd niet alleen met dollarinterventies op de valutamarkten, maar daarnaast ook met een door de centrale banken aan te houden manoeuvreermassa aan communautaire valuta's. Tegelijkertijd zou de marge ten opzichte van de dollar kunnen worden vergroot tot 3% aan weerszijden van de pariteit. Een dergelijk voorstel heeft in de praktijk slechts kans van slagen als het geld- en kredietbeleid op gemeenschappelijke basis wordt gevoerd en de economische politiek daadwerkelijk wordt geharmoniseerd. De onlangs ingestelde procedure voor coördinatie van de begrotingspolitiek vormt een hoopgevend begin. Een intergouvernementele aanpak kan echter niet tot resultaten leiden, zeker niet op deze gebieden waar snelheid van handelen voorwaarde voor succes is en gemeenschappelijk handelen een voorwaarde voor geloofwaardigheid.

Van de zijde van de Europese Commissie is erop gewezen dat versterking van de gemeenschappelijke instellingen geen waarborg vormt voor een convergerende ontwikkeling van de economie der lidstaten en dat het veeleer op de vermindering van de structurele verschillen tussen de lidstaten aankomt⁵. Dat is ten dele waar (hoewel het voorbeeld van Zwitserland aantoont dat grote structurele verschillen binnen een land één externe monetaire politiek niet in de weg behoeven te staan), maar juist daarom zijn harmonisatie van de doelstellingen van de economische politiek en een gemeenschappelijk regionaal beleid (Europees Sociaal Fonds, EOGFL, Europese Investeringsbank) zo belangrijk en daarvoor is een zekere centralisatie van de beslissingsbevoegdheid noodzakelijk. Steeds weer blijkt dat de Europese Gemeenschap is aangeland op een punt waar verdere voortgang gemeenschappelijke instellingen met reële beslissingsbevoegdheden vereist. Het is niet langer mogelijk star vast te houden aan soevereiniteitsrechten die in feite steeds minder te betekenen hebben. De keuze is tussen het gemeenschappelijk uitoefenen van invloed of het individueel lijdelijk ondergaan van gebeurtenissen: „Le refus de s'organiser ne protège aucunement les souverainetés nationales”⁶.

G. van den Berge

⁴ „Europa-Archiv”, Folge 13/1970, blz. 449 e.v.

⁵ Vice-voorzitter Barre op 12 juli 1971 in een rede voor het Schweizerisches Institut für Auslandforschung in Zürich.

⁶ Triffin in „L'Europe en formation”, februari 1970.

Enkele aspecten van de Euro-dollarmarkt (III)

DRS. W. J. FERKRANUS

DRS. G. J. LANJOUW

In deze derde en laatste aflevering beschrijven de auteurs, beiden wetenschappelijk medewerker aan de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit te Groningen, de invloed van de Euro-dollarmarkt op de betalingsbalansen van de erbij betrokken landen en enkele consequenties van de Euro-dollarmarkt voor het internationale monetaire bestel. De vorige afleveringen verschenen in ESB van 25 augustus jl., blz. 754 en in ESB van 1 september jl., blz. 773.

De Euro-dollarmarkt en de betalingsbalansen van de betrokken landen

In deze paragraaf zullen we achtereenvolgens stilstaan bij de invloed van de Euro-dollarmarkt op de betalingsbalans van de Verenigde Staten en op die van de andere bij de markt betrokken landen.

De Euro-dollarmarkt en de betalingsbalans van de Verenigde Staten

In de eerste aflevering werd reeds vastgesteld, dat het ontstaan en tot ontwikkeling komen van de Euro-dollarmarkt vergemakkelijkt is door de betalingsbalanstekorten van de Verenigde Staten, maar dat ook zonder die betalingsbalanstekorten het ontstaan van de Euro-dollarmarkt mogelijk zou zijn geweest. We zullen ons nu gaan bezighouden met de invloed, die de Euro-dollarmarkt op haar beurt heeft op de betalingsbalanssaldi van de Verenigde Staten.

Allereerst moeten we stilstaan bij de verschillende inhoud van het begrip betalingsbalanssaldo al naar gelang we uitgaan van verschillende onderscheidingen in de internationale transacties van een land. Wat betreft de Verenigde Staten zijn vooral van belang het saldo op liquiditeitsbasis („liquidity balance”) en dat op basis van officiële reserve-transacties („official settlements balance”).

In het saldo op liquiditeitsbasis zijn begrepen¹: alle officiële reserve-transacties, inhoudende zowel veranderingen in de bruto reserves als veranderingen in de liquide verplichtingen tegenover buitenlandse officiële instellingen; en veranderingen in de liquide verplichtingen tegenover buitenlandse particulieren (d.w.z. particuliere importen van kortlopend kapitaal). Veranderingen in de liquide buitenlandse bezittingen van particuliere Amerikanen (d.w.z. particuliere exporten van kortlopend kapitaal) zijn niet in het saldo opgenomen. Het idee achter deze maatstaf is, dat het betalingsbalanssaldo de verandering moet weergeven in de mate waarin een regering in staat is de buitenlandse waarde van zijn valuta te verdedigen². Deze hangt in de eerste plaats af van de bruto officiële reserves. De buitenlandse activa van particulieren komen niet in aanmerking, omdat daarover geen effectieve directe controle van overheidswege bestaat. Verplichtingen aan particuliere buitenlanders moeten evenals de verplichtingen aan buitenlandse officiële mee-

gerekend worden, en ook worden afgetrokken van de bruto officiële reserves, omdat buitenlandse particuliere dollarsaldi nauw worden gecontroleerd door centrale banken en zodoende niet veel verschillen van officiële dollarsaldi. Bovendien meent men dat de buitenlandse particuliere dollarvorderingen geconcentreerd zijn in liquide beleggingen zoals deposito's en kortlopend schatkistpapier, terwijl particuliere Amerikaanse vorderingen minder liquide zijn, omdat die voornamelijk geconcentreerd zijn in bankleningen, acceptkredieten en handelskredieten³.

De liquiditeitsmaatstaf werd in 1955 ingevoerd in de Verenigde Staten⁴. Onder invloed van de kritiek erop, o.a. in verband met de kunstmatige scheiding tussen particuliere Amerikaanse buitenlandse vorderingen en particuliere buitenlandse vorderingen op de Verenigde Staten en het juist niet scheiden van particuliere buitenlandse vorderingen op de Verenigde Staten en vorderingen van buitenlandse officiële instellingen, werd vanaf 1966 aan de liquiditeitsmaatstaf een andere maatstaf toegevoegd, nl. het saldo op basis van officiële reserve-transacties⁵. De argumentatie voor het gebruiken van twee maatstaven was, dat niet één getal de internationale positie van de Verenigde Staten voldoende kan beschrijven⁶. In het saldo op basis van officiële reserve-transacties zijn alleen officiële reserve-transacties opgenomen, omdat alleen deze transacties als accommoderend worden beschouwd, omdat alleen de monetaire autoriteiten de functie hebben regelend op te treden in het internationale betalingsverkeer⁷.

We zullen nu nagaan welke gevolgen voor het Amerikaanse betalingsbalanssaldo bij de beide maatstaven Euro-dollartransacties kunnen hebben.

Als een vordering op een Amerikaanse bank door zijn buitenlandse eigenaar in de Euro-dollarmarkt wordt ge-

¹ B. J. Cohen: *Balance-of-payments policy*, in „*Penguin Modern Economic Texts*”, 1969, blz. 45.

² Cohen, blz. 47.

³ Cohen, blz. 47.

⁴ Cohen, blz. 45.

⁵ Cohen, blz. 49.

⁶ Cohen, blz. 49.

⁷ Cohen, blz. 44.

plaatst heeft dat geen gevolgen voor het Amerikaanse betalingsbalanssaldo, hoë dan ook gedefinieerd. De liquide verplichtingen van de Verenigde Staten tegenover buitenlanders nemen hierdoor toe noch af. Het enige wat er gebeurt is dat de ene crediteur de andere vervangt.

Wordt een deposito bij een Amerikaanse bank, dat in handen is van een ingezetene van de Verenigde Staten geplaatst in de Euro-dollarmarkt, dan nemen hierdoor de liquide bezittingen van Amerikanen in het buitenland toe en dit leidt tot een verslechtering van het betalingsbalanssaldo op liquiditeitsbasis, maar het heeft geen effect op het saldo op basis van officiële reserve-transacties omdat bij de berekening van dat saldo de met de transactie gepaard gaande vergroting van de liquide verplichtingen van de Verenigde Staten tegenover buitenlanders ook meetelt.

Wordt door een filiaal van een Amerikaanse bank op de Euro-dollarmarkt geleend en worden de geleende Euro-dollars doorgeleend aan de hoofdbank in de Verenigde Staten, dan heeft dit geen invloed op de liquide verplichtingen van de Verenigde Staten tegenover buitenlanders, omdat ook de buitenlandse bankfilialen tot de buitenlanders worden gerekend. Er is dus geen invloed op het betalingsbalanssaldo. Er treedt alleen crediteursubstitutie op.

We zien dus dat er alleen in het tweede geval sprake is van invloed van een Euro-dollartransactie op het betalingsbalanssaldo en dan nog alleen op dat op liquiditeitsbasis. Het saldo op basis van officiële reserve-transacties wordt in geen enkel geval beïnvloed.

We hebben ons tot nu toe beperkt tot de invloed van Euro-dollartransacties op de Amerikaanse betalingsbalans. We kunnen echter het probleem van de invloed van de Euro-dollarmarkt ook ruimer opvatten. We zouden namelijk rekening kunnen houden met de omzetting van Euro-dollars in andere valuta's en andersom. Zoals we in de tweede aflevering hebben gezien, heeft de Euro-dollarmarkt de internationale stromen van arbitragefondsen gestimuleerd, evenals de kapitaalstromen van speculatieve aard. Bij de vaststelling van de invloed van de Euro-dollarmarkt op de Amerikaanse betalingsbalans moet hiermee naar onze mening rekening worden gehouden.

Een gedeelte van de Euro-dollars zal dus worden omgezet in andere valuta's. Dit zal veelal betekenen dat deze dollars terecht komen bij de centrale banken van de landen, in de valuta waarvan de dollars werden omgezet. Nu betekent een toename van de dollarvoorraad van een buitenlandse centrale bank een verslechtering van het Amerikaanse betalingsbalanssaldo op basis van officiële reserve-transacties. Op het saldo op liquiditeitsbasis heeft het geen invloed, omdat in dat saldo de verhoging van de liquide verplichtingen van de Verenigde Staten aan buitenlandse officiële instellingen wordt gecompenseerd door een verlaging van de liquide verplichtingen aan particuliere buitenlanders.

Aan de andere kant zal omzetting van andere valuta's in Euro-dollars een vermindering van de dollarvoorraden van buitenlandse centrale banken tot gevolg hebben en zodoende een verbetering van het Amerikaanse betalingsbalanssaldo op basis van officiële reserve-transacties, terwijl wederom het saldo op liquiditeitsbasis niet beïnvloed wordt.

We hebben in de tweede aflevering op blz. 774 gezien dat een hoge intereststand op de Euro-dollarmarkt kapitaaluitvoer uit andere landen uitlokt⁸. Het is in zo'n geval waarschijnlijk dat er meer omzettingen van andere valuta's in Euro-dollars plaatsvinden dan andersom, zodat een

verbetering van het Amerikaanse betalingsbalanssaldo op basis van officiële reserve-transacties voor de hand ligt. We kunnen hierbij verwijzen naar de situatie in 1969, toen er een hoge intereststand op de Euro-dollarmarkt heerste, hetgeen leidde tot kapitaalexport naar de Euro-dollarmarkt uit vele landen. In dat jaar was er in de Verenigde Staten een betalingsbalansoverschot op basis van officiële reserve-transacties van \$ 2,7 mrd. en we mogen op grond van het voorafgaande aannemen dat de Euro-dollarmarkt daaraan haar bijdrage heeft geleverd.

We zien dus, dat, wanneer we rekening houden met kapitaalbewegingen van en naar de Euro-dollarmarkt, het Amerikaanse betalingsbalanssaldo op basis van officiële reserve-transacties wel degelijk de invloed ondervindt van de Euro-dollarmarkt, hetgeen niet het geval was, toen we alleen uitgingen van Euro-dollartransacties in strikte zin.

De Euro-dollarmarkt en de betalingsbalansen van andere bij de Euro-dollarmarkt betrokken landen

We zullen bij het bespreken van de invloed van de Euro-dollarmarkt op de betalingsbalansen van de overige landen Nederland als voorbeeld nemen. De opstelling van de Nederlandse betalingsbalans is zodanig dat het saldo officiële reserve-transacties voorstelt. In- en uitvoer van kortlopend kapitaal worden dus beide als autonome posten beschouwd.

In navolging van Clendenning gaan we uit van twee gevallen⁹:

1. plaatsing van een Euro-dollardeposito bij een Nederlandse bank door een niet-ingezetene;
2. plaatsing van een Euro-dollardeposito bij een Nederlandse bank door een Nederlandse ingezetene.

Ad 1. De Nederlandse bank heeft twee mogelijkheden bij de aanwending van het tegoed: het doorlenen aan een niet-ingezetene en het doorlenen aan een Nederlandse ingezetene, die het tegoed gebruikt voor betalingen of het omzet in andere valuta. In het eerste geval nemen als gevolg van beide transacties (plaatsing en aanwending) de liquide verplichtingen aan en de liquide vorderingen op buitenlanders met gelijke bedragen toe. Tegenover de kapitaaluitvoer staat een kapitaaluitvoer van dezelfde grootte; het betalingsbalanssaldo wordt niet beïnvloed. In het tweede geval staat tegenover de toename van de liquide verplichtingen aan buitenlanders een toename van de liquide vorderingen op Nederlanders. Er treedt in dit geval kapitaaluitvoer op, hetgeen leidt tot een verslechtering van het betalingsbalanssaldo.

Ad 2. De Nederlandse bank heeft weer twee mogelijkheden: doorlenen aan een niet-ingezetene en doorlenen aan een ingezetene, die het aanwendt voor betalingen of het omzet in andere valuta. In het eerste geval nemen de liquide vorderingen op buitenlanders toe met hetzelfde bedrag als de liquide verplichtingen aan Nederlanders. Er treedt dus kapitaaluitvoer op, hetgeen een verslechtering van het Nederlandse betalingsbalanssaldo tot gevolg heeft. In het tweede geval treedt een toename van de liquide

⁸ Hierbij moet worden opgemerkt, dat het interestverschil groter moet zijn dan het disagio op de termijnmarkt in dollars.

⁹ E. Wayne Clendenning: „The Euro-dollar market”, Oxford 1970, blz. 157-158.

verplichtingen aan Nederlanders en een gelijke toename van de liquide vorderingen op Nederlanders op, hetgeen geen betalingsbalanseffect heeft.

We kunnen dus samenvattend zeggen dat er alleen van Euro-dollartransacties een effect uitgaat op het Nederlandse betalingsbalanssaldo wanneer een door een Nederlandse bank van een buitenlander geleend Euro-dollar-tegoed wordt doorgeleend aan een Nederlander en wanneer een door een Nederlandse bank van een Nederlander geleend tegoed wordt doorgeleend aan een buitenlander.

Nu stelt Gans dat van het bestaan van de Euro-dollarmarkt geen rechtstreekse invloed uitgaat op de betalingsbalansen van de erbij betrokken landen¹⁰. Dit lijkt in tegenspraak met onze zojuist getrokken conclusie. De conclusie van Gans is een gevolg van zijn enge definitie van een Euro-dollartransactie, namelijk dat een Euro-dollartransactie het uitlenen is van een dollartegoed bij een Amerikaanse bank, dat in handen is van een bank in een ander land aan een bank in een derde land. Wat de bank in het derde land verder met het tegoed doet wordt buiten beschouwing gelaten, evenals ons geval (2) waarbij een ingezetene van een land een Euro-dollardeposito plaatst in het eigen land. Zo gedefinieerd, heeft een Euro-dollartransactie inderdaad geen invloed op de betalingsbalans van de erbij betrokken landen. Voor de Verenigde Staten treedt alleen crediteurensstitutie op; voor het land, dat het dollartegoed oorspronkelijk in handen had

alleen debiteurensstitutie en voor het derde land nemen de liquide verplichtingen aan en de liquide vorderingen op buitenlanders met gelijke bedragen toe. Het lijkt ons echter zinvol om wel rekening te houden met de mogelijkheid van aanwending van het tegoed in het eigen land, omdat het juist een belangrijk aspect van de Euro-dollarmarkt is, dat door banken buiten de Verenigde Staten op grond van dollarvorderingen op Amerikaanse banken in eigen land dollarkredieten worden verleend. Verder is het niet noodzakelijk, dat het door het derde land geleende deposito afkomstig is uit het buitenland; het kan even goed uit het eigen land komen. We handhaven daarom onze eerder getrokken conclusie.

Breiden we ook in dit geval de probleemstelling uit met de kapitaalbewegingen van de nationale geldmarkten naar de Euro-dollarmarkt en vice versa, dan kunnen we zeggen, dat landen die kapitaal exporteren naar de Euro-dollarmarkt een verslechtering van hun betalingsbalans ondergaan en landen, die kapitaal uit de Euro-dollarmarkt importeren een verbetering.

De Euro-dollarmarkt en het internationale monetaire bestel

In deze paragraaf zullen we stilstaan bij de gevolgen van de Euro-dollarmarkt voor de functionering van het internationale monetaire bestel. We zullen hier twee aspecten uitlichten:

1. de invloed van de Euro-dollarmarkt op de stabiliteit van de wisselkoersen;
2. de invloed van de Euro-dollarmarkt op de internationale liquiditeitsvoorziening.

De Euro-dollarmarkt en de stabiliteit van de wisselkoersen

De Euro-dollarmarkt beïnvloedt de stabiliteit van de wisselkoersen in positieve en in negatieve zin. De invloed in positieve zin bestaat hieruit, dat de Euro-dollarmarkt het aantal valuta-omzettingen vermindert, omdat houders van dollartegoeden deze niet in dezelfde mate als vroeger omzetten in de eigen valuta, omdat de Euro-dollarmarkt een aantrekkelijke beleggingsmogelijkheid voor de tegoeden biedt. Verder is de invloed van de Euro-dollarmarkt positief uit hoofde van het feit dat de Euro-dollarmarkt de financieringsmogelijkheden van de internationale handel met dollars heeft vergroot, wat ook leidt tot minder valuta-omzettingen dan vroeger. Importeurs met dollarschulden hoeven niet meer in het eigen land te lenen en het aldus verkregen geld om te zetten in dollars, maar kunnen rechtstreeks op de Euro-dollarmarkt lenen.

Daartegenover staat, dat de Euro-dollarmarkt grotere mogelijkheden voor interestarbitrage, valutaspeculatie en hedging heeft geschapen. Onder bepaalde omstandigheden kunnen grote kapitaalstromen ontstaan met als gevolg een grote druk op de wisselkoersen. Zo heeft de Euro-dollarmarkt zeker bijgedragen tot de enorme dollarstroom naar West-Duitsland en Nederland, die leidde tot het zwevend

¹⁰ M. P. Gans: *Van Euro-dollars en Yankee-yens, in „Internationale monetaire vraagstukken”, Amsterdam-Brussel 1967, blz. 273-275. Gans spreekt over Euro-valutamarkten, hetgeen ruimer is dan alleen de Euro-dollarmarkt, maar dat maakt voor het onderhavige probleem geen verschil. Gans gaat ook uit van een betalingsbalansopstelling, waarbij de sluitposten officiële reserve-transacties zijn.*

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 366.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

maken van de koersen van de Duitse mark en de gulden.

De conclusie die wel getrokken wordt en waar we ons bij aan willen sluiten is, dat in normale tijden de Euro-dollarmarkt de stabiliteit van de wisselkoersen bevordert, terwijl in abnormale tijden (van bijv. speculatie tegen een bepaalde valuta) de Euro-dollarmarkt juist kan zorgen voor destabiliserende kapitaalstromen ¹¹.

De Euro-dollarmarkt en het probleem van de internationale liquiditeitsvoorziening

Nauw samenhangend met het probleem van de stabiliteit van de wisselkoersen is het probleem van de internationale liquiditeiten, omdat in het huidige internationale monetaire bestel de centrale banken verplicht zijn de wisselkoersen binnen nauwe marges te houden. Moeten zij om deze plicht na te komen een bepaalde valuta gaan aan- of verkopen, dan heeft dit onmiddellijk zijn weerslag op de hoeveelheid internationale liquiditeiten ¹².

Over de vraag van de juiste omvang van de hoeveelheid internationale liquiditeiten zijn de meningen sterk verdeeld: er zijn auteurs, die beweren dat de hoeveelheid internationale liquiditeiten te klein is gezien de omvang van de wereldhandel en er zijn auteurs, die vinden dat de hoeveelheid liquiditeiten te groot is gezien het inflatoire klimaat in de wereld. Op deze controverse zullen we niet ingaan. We zullen ons alleen afvragen welke invloed de Euro-dollarmarkt uitoefent op de hoeveelheid internationale liquiditeiten en de vraag daarnaar.

In de vorige subparagraaf zagen we dat de Euro-dollarmarkt de stabiliteit van de wisselkoersen heeft verhoogd vanwege het in meerdere mate dan vroeger aanhouden van dollartegoeden. Dit betekent dat minder dollars bij de centrale banken terecht komen, wat een verkleining van de hoeveelheid internationale liquiditeiten betekent. Er is dus een verschuiving opgetreden tussen particulier en officieel dollarbezit.

Wat betreft de mogelijkheid van handelsfinanciering op de Euro-dollarmarkt: deze houdt een verkleining van de vraag naar internationale liquiditeiten in.

Kijken we naar de toegenomen arbitrage-, speculatie- en hedgingactiviteiten via de Euro-dollarmarkt, dan kunnen we zeggen, dat deze leiden tot vergroting van de hoeveelheid internationale liquiditeiten. Immers, de meerdere valuta-omzettingen, die hieraan inherent zijn, zullen meestal leiden tot vergroting van de deviezenvoorraad van de centrale banken van de kapitaalimporterende landen (uitgezonderd het geval, dat het kapitaalimporterende land de Verenigde Staten is). Voor zover het kapitaal niet reeds op de Euro-dollarmarkt aanwezig was, maar uit andere geldmarkten is gekomen, staat daar echter tegenover een verkleining van de deviezenvoorraden van de kapitaal-exporterende landen. Leidt in dit geval een vergrote dollarvoorraad van een centrale bank tot het opvragen van goud bij de Verenigde Staten, dan krijgen we een vermindering van de hoeveelheid internationale liquiditeiten, omdat de goudvoorraad van de Verenigde Staten kleiner wordt en de goud- en deviezenvoorraad van de centrale bank, die goud opgevraagd heeft, gelijk blijft (er vindt alleen substitutie van goud voor dollars plaats).

Verder wijst Clendenning ¹³ op het feit dat bij de centrale banken van andere landen dan de Verenigde Staten een grotere behoefte is ontstaan aan reserves, vanwege (1) het feit, dat de banken in deze landen meer transacties in dollars doen dan voorheen en vanwege (2) de omstandig-

heid dat de centrale banken meer middelen moeten hebben om te interverniëren op de valutamarkten i.v.m. de grotere omvang van de internationale kapitaalbewegingen. Het is echter de vraag of dit punt zwaar weegt gezien de „swap“-overeenkomsten tussen de centrale banken van de belangrijkste bij de Euro-dollarmarkt betrokken landen.

Samenvattend kunnen we zeggen, dat als er geen grote kapitaalstromen uit hoofde van arbitrage of speculatie optreden, de Euro-dollarmarkt een verkleining van de hoeveelheid internationale liquiditeiten met zich brengt, waartegenover echter een verkleinde behoefte aan internationale liquiditeiten staat vanwege de financiering van de internationale handel op de Euro-dollarmarkt. Treden wel grootscheepse internationale kapitaalbewegingen op, dan zal de hoeveelheid internationale liquiditeiten toenemen, waartegenover staat dat, als centrale banken die in zo'n situatie dollars binnen krijgen voor deze dollars goud gaan opvragen, de hoeveelheid internationale liquiditeiten weer gaat afnemen.

Slot

In de drie afleveringen over de aspecten van de Euro-dollarmarkt hebben we gezien hoe de Euro-dollarmarkt invloed uitoefent op de internationale kapitaalbewegingen, de nationale economische politiek van de bij de markt betrokken landen, de betalingsbalansen van die landen en het internationale monetaire bestel. We zagen daarbij, dat in geval van zeer grote interestverschillen, al of niet gecombineerd met valutaspeculatie, de internationale kapitaalbewegingen alleen nog kunnen worden gestopt door het vrijlaten van de wisselkoersen van de landen, die met grote kapitaalimporten te maken hebben of door het revalueren van de valuta's van die landen. Nu is het laten zweven van de wisselkoersen in strijd met de regels van het Internationale Monetaire Fonds en als zodanig een noodmaatregel. Verder schept het laten zweven van wisselkoersen onzekerheden in het internationale handels- en kapitaalverkeer. Zijn de landen, die hun wisselkoersen vrijlaten EG-landen, dan zijn er voorts de nadelige consequenties voor o.a. de gemeenschappelijke landbouwpolitiek en het streven naar een economische en monetaire unie, welk streven juist een vernauwing van de koersmarges vereist.

Welke maatregelen zouden nu genomen moeten worden om extreme internationale kapitaalbewegingen te voorkomen? Het is om te beginnen duidelijk, dat het probleem internationaal moet worden aangepakt, omdat het nemen van maatregelen door één land kan leiden tot verplaatsing van de moeilijkheden naar andere landen. Op het ogenblik zijn met name de EG en de BIB (Bank voor Internationale Betalingen) met het probleem bezig. In welke richting de te treffen maatregelen zullen gaan is voorshands nog niet duidelijk. De verschillen van mening tussen de betrokken landen zijn vooral terug te voeren tot hun opvattingen over de gewenste mate van ingrijpen in het internationale kapitaalverkeer. Zo blijken West-Duitsland en Nederland voorstander te zijn van een grotere koersmarge van de valuta's van de EG-landen ten opzichte van de valuta's van

¹¹ Clendenning, t.a.p., blz. 154 en P. Einzig: „The Euro-dollar system”, Londen 1964, blz. 94.

¹² We definiëren de internationale liquiditeiten daarbij als de goud- en deviezenvoorraden van de centrale banken.

¹³ T.a.p., blz. 161.

de landen buiten de EG met handhaving van de vernauwing van de marges binnen de EG. Met name Frankrijk verzet zich daartegen. Door de Europese Commissie is een regulering van de kredieten aan niet-ingezetenen voorgesteld, waar West-Duitsland het niet mee eens is en veeleer tegenover het het voorschrijven van het aanhouden van een renteloos deposito ter grootte van een bepaald percentage van het opgenomen buitenlandse krediet bepleit¹⁴. Het enige, waar men het over eens is, is dat een beslissing moet worden genomen voor de jaarvergadering van het IMF, die eind september zal worden gehouden.

Zou uiteindelijk het voorstel om de bandbreedte van de EG-valuta's t.o.v. de valuta's van de buitenwereld te vergroten tot 2 à 3% worden aangenomen, dan zal dit moeten samengaan met een harmonisatie van de monetaire politiek van de EG-landen zowel als met een zekere harmonisatie van de monetaire politiek van niet-EG-landen en EG-landen, omdat anders de mogelijkheid van grote internationale interestverschillen blijft bestaan, waardoor, ondanks grotere koersmarges, toch nog internationale kapitaalstromen zouden kunnen optreden. Uit de ervaring van de laatste jaren is duidelijk gebleken, dat de monetaire politiek van de Verenigde Staten een zeer belangrijke rol speelt. In 1969 leidde de politiek van monetaire ver-

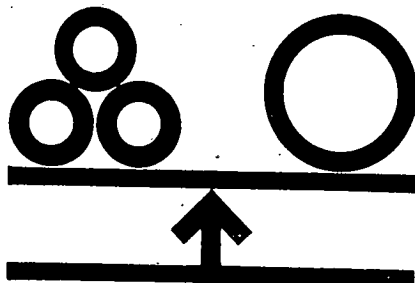
krapping in de Verenigde Staten tot omvangrijke kapitaalimport van de Euro-dollarmarkt via de buitenlandse filialen van Amerikaanse banken, hetgeen een belangrijke oorzaak was van de zeer hoge intereststand op de Euro-dollarmarkt, die grote kapitaalstromen uit diverse landen naar die markt tot gevolg had. Toen in de tweede helft van 1969 de Verenigde Staten een politiek van monetaire verruiming gingen voeren, was dit één van de oorzaken van een omkering van de kapitaalstromen, uiteindelijk culminerend in de geweldige dollarstroom naar West-Duitsland van mei 1971. Veel hangt dus af van de bereidheid van de Amerikaanse regering om in meerdere mate dan voorheen rekening te houden met de internationale gevolgen van de door haar gevoerde monetaire politiek.

Een belangrijk nevenverschijnsel van de huidige situatie is tenslotte, dat de discussie over hervorming van het internationale monetaire bestel erdoor in een stroomversnelling is terechtgekomen.

W. J. Ferkrans

G. J. Lanjouw

¹⁴ „De Volkskrant” van 3 juli 1971.

Geld- en kapitaalmarkt

Mazen in het web van de monetaire politiek

Het doel heiligt de middelen. Maar maakt het ze ook zaligmakend? Dit is wellicht een ietwat bizarre inleiding voor een rubriek als de geld- en kapitaalmarkt. Toch moest ik aan deze uitdrukkingen denken, toen ik las over de „bar-depot”-verplichting, die is onlangs in West-Duitsland is voorgesteld. Op dit monetair-politieke instrument kom ik direct nog terug. Eerst zou ik even willen stilstaan bij het kader, waarin deze maatregel van de Westduitse regering waarschijnlijk moet worden geplaatst.

Vele landen kampen met het ver-

schijnsel van een overmatige inflatie. Aan de oorzaak hiervan en de vraag, wanneer je kan spreken van overmatig, ga ik nu voorbij. De geïnteresseerde lezer zal de geschikte literatuur hierover wel weten te vinden. Feit is, dat een steeds groter aantal landen de inflatie als een fundamenteel probleem beschouwen en als zodanig wensen tegemoet te treden. Om maar dicht bij huis te blijven: in de regeringsverklaring van het kabinet-Biesheuvel wordt aan de inflatiebestrijding de allerhoogste prioriteit toegekend. De wijze, waarop deze regering zal pogen, de beleidsombuiging inzake de stijging van de overheidsuitgaven te realiseren, zal dan ook wel met de grootste belangstelling worden gevolgd. Ik heb inmiddels begrepen, dat een eventueel mislukken van deze poging in ieder geval niet op het conto van Drees jr. kan worden bijgeschreven. Met het profijtbeginsel hoog in het vaandel heeft „St. Joris” Drees jr. de inflatiedraak reeds de eerste zwaardsteken toegebracht.

In het algemeen wordt van de monetaire politiek verwacht, dat ze een essentiële bijdrage levert tot de inflatiebestrijding. Daarbij is met name het oog gericht op een beheersing van de binnenlandse liquiditeitsmassa, met name de liquiditeitsquote. Om dit doel te bereiken staat de bevoegde autoriteiten een redelijk aantal instrumenten

ter beschikking. Hét instrument, dat in ons land sedert geruime tijd wordt gehanteerd, is de kredietrestrictieregeling, zoals die geldt voor de handelsbanken en de landbouw-kredietbanken.

Nu gaat zich de laatste jaren in toenemende mate een vervelend monetair verschijnsel manifesteren. De zogenaamde externe monetaire impulsen roet in het eten van de monetaire autoriteiten. Deze impulsen komen tot uitdrukking in een bestaand saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans, een eventuele vermeerderde exportvraag en een netto invoer of uitvoer van kapitaal¹. Nu speelt de laatste tijd met name die netto invoer van kapitaal de centrale banken parten. Deze factor oefent bij tijd en wijle een sterk opwaartse druk uit op het niveau van de binnenlandse liquiditeitsmassa. Zoiets past natuurlijk niet in een effectief monetair beleid.

Wil je een probleem oplossen, dan zul je de beschikking moeten hebben over een zodanig pakket aan instrumenten, dat ze bij gebruik te zamen een optimaal effect sorteren. Dat is in di

¹ Zie M. W. Holtrop: „Over de doeltreffendheid van monetaire politiek: Nederlandse ervaringen 1954-1969”, NV Noord-Hollandse Uitgeversmaatschappij 1971, blz. 9 en 10.

geval gemakkelijker gezegd dan gedaan. Waaruit bestaan die buitenlandse geldstromen, hoe worden ze aangewend, wat is hun effect op de binnenlandse economie? Dergelijke vragen moeten eerst worden opgelost, wil men aan de keuze van het middel toekomen. Het keuzeprobleem is überhaupt een dilemma, waarvoor de monetaire autoriteiten steeds meer staan in de actuele situaties. Revalueren of het been stijf houden tegenover de dollar, om maar eens wat te noemen.

Wat die buitenlandse kapitaalstroom betreft: in Frankrijk hebben de banken onlangs besloten, geen rente meer te vergoeden op deposito's van buitenlanders met een looptijd tot drie maanden. Een soortgelijke maatregel bestaat ook in Nederland; Engeland is er begin vorige week toe overgegaan, zij het dat in dit land sprake is van een renteverbod inzake buitenlands geld, uitgevaardigd door het Ministerie van Financiën.

Een andere maatregel, die in Frankrijk op beïnvloeding van de buitenlandse kapitaalstroom is gericht, kwam van de centrale bank. Die verbodt banken het bedrijven van valutatransacties, die niet rechtstreeks verband houden met transacties uit hoofde van het goederen- en dienstenverkeer. Daarover is nog wel enige trammelant ontstaan. „Hoe komen we te weten, waar de grens ligt tussen speculatief en niet speculatief?“, klaagden de Franse banken. Aanvankelijk antwoordde de Banque de France in de trant van: „Dan moet u maar afgaan op uw bankiersintuïtie“. Een antwoord, dat het humeur van de Franse bankiers uiteraard niet kon opvrolijken. De gemoederen zijn naderhand weer tot rust gebracht, doordat de centrale bank nadere richtlijnen heeft gegeven. De Franse banken weten nu weer, waar ze aan toe zijn. Bovendien heeft Frankrijk het systeem van gescheiden deviezenmarkten van België overgenomen. Op de ene markt worden deviezen verhandeld ten behoeve van goederen- en dienstentransacties, op de andere kunnen de valutaspeculanten hun gang gaan. Eerstgenoemde markt wordt wél via interventie door de centrale bank gesteund, de andere niet.

In West-Duitsland heeft men onlangs een ander instrument voorgesteld ter beïnvloeding van een gedeelte van de kapitaalstroom vanuit het buitenland, namelijk de „bar-depot“-verplichting. Ondernemingen, niet-banken, worden ingevolge deze bepaling verplicht, tegenover een in het buitenland opgenomen

krediet een renteloos deposito te storten bij de Deutsche Bundesbank, uitgedrukt in een procentuele verhouding tot het kredietbedrag. Dit percentage kan wijzigen al naar gelang de conjuncturele omstandigheden. Uit de bepalingen inzake de kredieten, waarvoor geen „bar-depot“-verplichting geldt, kan duidelijk worden opgemaakt dat deze maatregel typisch dient om het niveau van de binnenlandse liquiditeitsmassa te beschermen tegen buitenlandse invloeden. Vrijgesteld van de verplichting zijn namelijk de kredieten, die

- in rechtstreeks verband staan met de afwikkeling van goederen- en dienstentransacties met het buitenland;
- aangewend worden voor investeringen van Duitse ondernemingen in het buitenland;
- betrekking hebben op de aan- en verkoop van ter beurze genoteerde effecten.

De eerste kritische noten inzake deze regeling zijn al gekraakt. Daarbij

---

Deze rubriek wordt verzorgd door medewerkers van het Economisch Bureau van de AMRO-Bank te Amsterdam

---

dienen we voor ogen te houden, dat Duitsland een land is met een uiterst geliberaliseerd kapitaalverkeer, liberaler bijvoorbeeld dan in Nederland. Onder de veelzeggende titel „Luftgespinste“ wordt in een hoofdartikel van het *Zeitschrift für das gesamte Kreditwesen* de „bar-depot“-verplichting op de hoop van monetaire trucjes gegooid, waarvan volgens dit tijdschrift de zwevende en de vaste wisselkoers ook deel uitmaken. Aan de hand van een uitvoerig betoog wordt gesteld, dat de inflatie een „systemimmanent“ verschijnsel is en een zo ingrijpend probleem vormt, dat de monetaire politiek, waarvan de maatregel inzake het „bar-depot“ deel uitmaakt, onmachtig is, deze „Krankheit des Geldes“ te genezen. Elders in dit blad wordt het vermoeden uitgesproken, dat de ondernemer wel zo inventief is, dat hij enige mazen in deze wettelijke regeling zal ontdekken, via welke hij ontkomt aan de verplichting tot het aanhouden van het beruchte deposito. Dat is deze ondernemer uiteraard veel waard, want per saldo betekent dat ontglippen voor hem een aanzienlijk rentevoordeel. Kortom: het middel is

niet zaligmakend, het wordt hoogstens door het doel geheiligd.

Hoe ligt de situatie in Nederland wat betreft de toestroming van buitenlandse gelden? Niet gunstig, vooral niet met betrekking tot de laatste jaren. Interessant in dit verband is de terugblik van Holtrop op een belangrijke periode van de Nederlandse monetaire politiek, namelijk 1954-1969². De teneur van zijn betoog komt in feite neer op een nogal gereserveerd oordeel over de doeltreffendheid van het gevoerde monetaire beleid. De telling over de resultaten van de monetaire politiek klinkt duidelijk tussen de regels door. Uit een toetsing van het model en het beleid aan de feitelijke ontwikkeling in genoemde periode concludeert hij onder meer dat de externe impulsen een grotere invloed op het niveau van het nationale inkomen hebben gehad dan de interne. Hieruit valt af te leiden dat de invloed van de binnenlandse monetaire politiek (lees: de kredietrestrictie) in de praktijk geringer is dan De Nederlandsche Bank in haar model veronderstelt. Als enige rechtvaardiging van de kredietrestrictie voert Holtrop aan, dat zonder deze maatregel de beleidsdoelstellingen in nog mindere mate zouden zijn verwezenlijkt. Dat kun je dan een schrale troost noemen.

Het door Holtrop gereleveerde probleem is thans actueler dan ooit. In het jaarverslag 1970 van De Nederlandsche Bank vindt Zijlstra er geen doekjes om. Na een uiteenzetting over het kapitaalverkeer schrijft hij: „De hierboven genoemde grote toestroming van buitenlands kapitaal heeft verstrekkende gevolgen. In de eerste plaats wordt door de liquiditeitsaanwas van buitenlandse oorsprong de effectiviteit van de monetaire politiek ... ernstig ondergraven“³. Deze zinsneden liegen er niet om. De Nederlandsche Bank zit met die buitenlandse kapitaalinvloeden duidelijk in haar maag. Als vanzelf rijst de vraag: waaruit bestaat die omvangrijke toestroming van buitenlands kapitaal? Een benadering is die van een verdeling in geregistreerd en niet-geregistreerd kapitaalverkeer. Het leeuwedeel van het geregistreerde kapitaalverkeer wordt opgeëist door de effectentransacties en de kredietverlening op lange termijn. Welke

---

² Zie de in voetnoot 1 genoemde publicatie.

³ Jaarverslag 1970 van De Nederlandsche Bank, blz. 13.

greep heeft De Nederlandsche Bank op deze posten? De effectentransacties worden, krachtens EG-afspraken, door onze centrale bank met rust gelaten⁴. De andere post daarentegen, de buitenlandse kredietverlening, is beheersbaar via de toestemming, die een binnenlandse ondernemer van De Nederlandsche Bank moet hebben om in het buitenland te lenen. Met dit middel heeft De Nederlandsche Bank een instrument in handen om de buitenlandse kapitaalinvloed enigszins te beïnvloeden. Een „bar-depot”-verplichting of iets dergelijks is dan ook voor Nederland niet „im Frage”.

Rest dan nog het niet-geregistreerde kapitaalverkeer, de zgn. „leads and lags”. Deze post vormt een vergaarbak van verleende en verkregen handelskredieten en statistische verschillen. Dit onderdeel van de betalingsbalans is met name vorig jaar duidelijk uit de hand gelopen. Bekijken we deze post over een reeks van jaren dan valt al gauw op, hoe grillig deze grootte verloop. In feite is er geen touw aan vast te knopen. Men zou hier nog overheen kunnen stappen, als het bedrag in verhouding tot het saldo op de lopende rekening van geringe omvang zou zijn. Voor 1970 is dit bepaald niet het geval: het tekort op de lopende

rekening op transactiebasis bedraagt f. 1,7 mrd., op kasbasis f. 0,5 mrd.; het verschil wordt gevormd door de „leads and lags” ad f. 1,2 mrd. Met dit cijfer komt dit monetaire fenomeen op een niveau waarop het interessant wordt, eens nader te bekijken in hoeverre de „leads and lags” in de hand kunnen worden gehouden⁵. Dat zou een belangrijke bijdrage zijn tot een verbetering van het resultaat van de monetair politiek. De greep op het toegestroomde buitenlandse kapitaal kan dan iets vaster worden.

Om het middel te vinden ter verwezenlijking van dit doel, dient eerst het object van het doel te worden onderzocht. Het woord „vergaarbak” dekt, dacht ik, wel enigszins de lading. We weten er eigenlijk niet meer van dan dat het gaat om een optelsom van het saldo handelskredieten en de statistische verschillen. Hoe groot is het bedrag aan verleende en hoe groot het bedrag aan verkregen handelskredieten? Wat is de gemiddelde termijn van deze kredieten? En, wat belangrijker is, in hoeverre treedt er tussentijds een verschuiving op in deze termijn? Last but not least: hoe groot zijn die statistische verschillen? Allemaal nieuwsgierige vragen. Degene, die het antwoord kan geven, weet ongetwijfeld ook het middel

aan de hand te doen, dat gebruikt kan worden ter beïnvloeding van de „leads and lags”⁶. Aan het nut van een middel als de kredietrestrictie wordt dan misschien een gewijzigde waardering toegekend. Want zaligmakend is die restrictie bepaald niet. We hebben hierboven gezien, dat we voor het bewijs hiervan niet ver hoeven te zoeken.

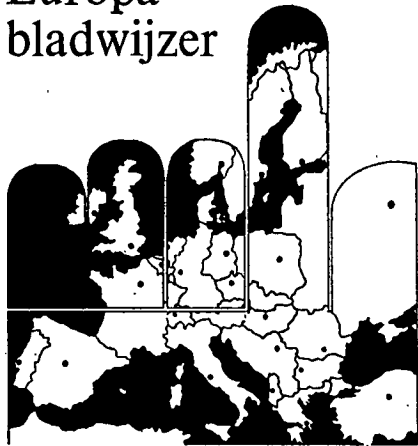
Dr. R. M. Vijn

⁴ Bij het ter perse gaan van dit artikel was de maatregel inzake de beperking van de aankoop door niet-ingezetenen van Nederlandse obligaties nog niet bekend.

⁵ Op 1 september werd bekendgemaakt, dat in Japan een algeheel verbod van kracht werd inzake vooruitbetaling aan Japanse exporteurs. Een illustratie voorbeeld van een beïnvloeding van de „leads and lags”, in dit geval bedoeld om de opwaartse druk op de yen-koers t.o.v. de dollar te verminderen.

⁶ Het is bekend dat het Deviezenbesluit 1945 en de Wet Internationaal Betalingsverkeer 1934 op de helling staan. Wellicht biedt deze reorganisatie gelegenheid een aanvang te maken met het ontwerpen van een controlesysteem inzake de „leads and lags”.

Europa- bladwijzer

Boekbespreking

Paul van de Meerssche,
*De Europese Integratie 1945-1970*¹

In deze bladwijzer wordt aandacht geschonken aan een nieuw boek van Prof. van de Meerssche. Na een korte beschrijving van de inhoud van het boek volgt een meer kritische bespreking.

Europees vacuüm

In dit werk beschrijft Prof. van de Meerssche de Europese integratie na de tweede wereldoorlog. Het accent wordt hierbij gelegd op de globale ontwikkeling van het integratieproces. De wording van een verenigd Europa wordt gezien in een wereldomvattend perspectief dat gekenmerkt is door een steeds veranderend beeld van machtsverhoudingen tussen de verschillende blokken.

Het boek valt naar inhoud uiteen in twee delen. Het eerste deel (hoofdstukken I tot en met VI) behandelt hoofdzakelijk de koude oorlog, met op de achtergrond de worsteling van Europa om uit een machtsvacuüm te geraken en om zijn eigen identiteit terug te vinden. Het tweede deel (hoofdstukken VII tot en met XIII) schetst, met als achtergrond de vreedzame coëxistentie op wereldvlak, een Europa dat met vallen en opstaan zijn eigen identiteit vormt. Het verloop wordt getekend aan de hand van politieke gebeurtenissen. Economische

en sociale feiten en hun juridische vertaling blijven meestal achterwege.

Uitgangspunt van het eerste deel is de verantwoordelijkheid van de Grote Mogendheden voor het machtsvacuüm in Europa. De desintegratie in Europa ontstond op het ogenblik dat Roosevelt en Churchill in januari 1943 te Casablanca overeenkwamen om van Duitsland en zijn bondgenoten een onvoorwaardelijke overgave af te dwingen. Meteen was de koude oorlog in de kiem aanwezig, want geen van beide staatslieden had enige afspraak met Stalin getroffen over de manier waarop dit machtsvacuüm moest worden opgevuld. Op de Conferentie van Jalta probeerde een zieke Roosevelt de diplomatieke fout, die de Westerse mogendheden na de eerste wereldoorlog tegenover de

¹ Paul van de Meerssche: „De Europese Integratie 1945-1970”, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij Antwerpen, Universitaire Pers Rotterdam, 1971.

Sowjetunie bedreven hadden door dit land in een geïsoleerde positie te dwingen, niet voor een tweede keer te begaan. De Sowjetunie moest voor een blijvende vrede gewonnen worden, desnoods ten koste van enkele „territoriale aanpassingen” in Europa en Azië.

Het Russische vetomisbruik in de Verenigde Naties, de Berlijnse blokade en de „bevrijding” van landen zoals Polen en Roemenië, toonden het onmogelijke van deze visie aan. Stilaan werd er in Europa een ijzeren gordijn neergelaten. Truman reageerde hierop met zijn indijkingspolitiek. Het gevolg hiervan was dat Europa verdeeld werd. Het deel dat ten westen van de scheidinglijn lag werd ingeschakeld in de Truman-doctrine, die inhield dat de vrije volkeren moesten worden gesteund tegen pogingen van agressie. Deze leer heeft in feite het Amerikaanse beleid in de wereld tot op heden bepaald door het afwijzen van het traditioneel isolacionisme en de bevestiging van de wil om verantwoordelijkheid als machtigste natie in het Westen op zich te nemen.

Op politiek vlak werd het machteloze Europa opgenomen in de NATO, het bruggehoofd tegen het Oosten. Op economisch vlak werd het verwoeste Europa op de been geholpen door Marshall-dollars en het institutioneel gevolg: de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES).

Het vacuüm in Europa verdween stilaan. Eerst door externe hulp van de Verenigde Staten, maar vanaf 1948-1949 ook door interne kracht. De acties van Europese idealisten en hun vele (wedijverende) bewegingen mondten uit in een grote happening te Den Haag in 1948. In euforische stemming begon men aan de oprichting van de Raad van Europa. Het ontwaken was bitter. Een nog steeds zichtbare politieke scheur in de Europese aardkorst openbaarde zich tussen de federalisten die in deze organisatie een embryo zagen voor een wetgevend orgaan in het kader van een verenigd Europa en tussen de unionisten die geen enkele aantasting van nationale soevereiniteit dulden. Hoewel deze Raad van Europa vele diensten bewees en nog bewijst, was wel duidelijk geworden dat Europa nog niet rijp was voor een grote politieke federatie.

Deze mislukking betekende echter niet het einde van de Europese integratie. In plaats van in een grote sa-

menkomst een algemeen overkoepelende organisatie voor te bereiden waarvan de uiteindelijke structuur tenslotte weinig supranationale trekken had, werden de bakens verzet. Een kleine groep deskundigen onder leiding van Jean Monnet bereidden een plan voor om op één gebied, namelijk de kolen- en staalsector, een integratie te verwezenlijken die uitging van supranationale ideeën. De Europese integratie ging verder, de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) werd een succes.

Duits vacuüm

De volgende stap was het Duitse vacuüm volledig op te lossen. De oprichting van de EGKS had Frankrijk en Duitsland reeds verzoend. In deze sfeer kon het moeilijkste aspect worden aangesneden: de Duitse herbewapening. Dit gebeurde moeizaam in verschillende etappes. De Europese Defensie Gemeenschap (EDG), opgericht naar het model van de EGKS en aangevuld met de Europese Politieke Gemeenschap (EPG) als politieke controle, werd door de Franse Assemblée niet eens in behandeling genomen. Toen een Europese oplossing van het Duitse militaire vraagstuk aldus onmogelijk bleek, werd deze kwestie Atlantisch geregeld. De Duitse Bondsrepubliek werd lid van de West Europese Unie (WEU) en van de NATO.

In deze stemming eindigt het eerste deel van het werk van Van de Meersche. In het oude Europese gebouw was het puin weggeruimd, werd het contact met de burens opnieuw aangeknoopt en werden de bouwstenen aangebracht voor een nieuwe constructie.

Europese integratie

Het tweede deel betreft hoofdzakelijk de lotgevallen van de EEG. Anders dan in het eerste deel wordt de loop van de wereldgebeurtenissen op de achtergrond gehouden. Eerst wordt het ontstaan van EEG en Euratom geschetst, waarbij vooral melding wordt gemaakt van de verdiensten van Beyen bij het begin van de „relance” en van Spaak tijdens de onderhandeling van Hertoginnedal. Vervolgens worden de reacties van de buitenwereld weergegeven. De Verenigde Staten reageerden gunstig, deels uit eigen belang. Zij probeerden een bemiddelende rol te spelen door samenwer-

king tot stand te brengen tussen de Atlantische Staten (Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Canada) en de EEG en door samen met de EEG de staten in ontwikkeling hulp te verlenen. Dit leidde tot de omvorming van de OEES tot de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO).

Groot-Brittannië leverde een achterhoedegevecht. In het kader van de OEES probeerde het namelijk eerst een grote vrijhandelszone op te zetten en toen dit mislukte ging Groot-Brittannië met zes andere landen scheep in de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA of EFTA).

De spil waarom dit tweede deel echter draait, is de figuur van De Gaulle. Eerst begunstigde hij de inwerkingtreding van de EEG, enerzijds omdat hij zijn handen vol had met de oorlog in Algerië en anderzijds omdat hij er met zijn vooruitziende blik voordelen in zag voor de Franse landbouw. Toen evenwel de Algerijnse kwestie opgelost was, concentreerde hij zich volledig op de positie van zijn Frankrijk in Europa. Drie facetten van zijn visie worden uitdrukkelijk beschreven:

- de politieke integratie en het plan Fouchet;
- de houding tegen de Britse toetredingspogingen;
- de crisis van 1965 en de legerstoelpolitiek.

Dit alles wordt aangevuld met een interessante vergelijking tussen de ideeën van Kennedy en die van De Gaulle over Europa en de NATO.

Het boek besluit met een situatieschets van de Europese Gemeenschappen na het aftreden van De Gaulle. Aan de hand van enkele positieve integratie-elementen, bijv. de Kennedyronde en enkele negatieve elementen zoals het heroplevend nationalisme, komt de auteur tot de conclusie dat de basisfactoren die nu de wending van ons tijdsgewricht bepalen, niet meer dezelfde zijn als die waarmee we onmiddellijk na de tweede wereldoorlog rekening dienden te houden. Nieuwe problemen vormen een uitdaging voor het hedendaagse Europa, zoals:

- de schaalvergroting op internationaal politiek vlak die tot gevolg heeft dat de nationale staten in het laatste kwartaal van de twintigste eeuw definitief achterhaald zijn als betekenisvolle factoren op internationaal vlak;
- de gewijzigde Oost-Westverhouding waarbij de situatie door een split-

sing in het communistische blok veel complexer is geworden;

— de gewijzigde Atlantisch-Europese verhouding waarbij de NATO aan een onderzoek wordt onderworpen en waarbij het Amerikaanse beleid ten opzichte van de Europese integratie afbuigt naar een meer isolationistisch-realistische richting.

Uit deze nieuwe krachtlijnen trekt de auteur voor de Europese integratie de conclusie dat de opbouw van een verenigd Europa conform moet zijn aan onze Europese beschaving. Integratie alleen maar om het bij elkaar brengen van nog meer kapitaal, om het vormen van een nog efficiëntere bureaucratie, heeft geen zin. Wel, een geïntegreerd Europa dat voldoende gewicht in de wereldschaal kan werpen om ons absurde oorlogen te besparen in het Midden-Oosten, in Indochina en aan de Oessoeri.

Wereldperspectief

De grote verdienste van dit werk ligt in het ruime perspectief waarin de Europese integratie geplaatst werd. De auteur is erin geslaagd de Europese stroom te plaatsen in de bedding van de wereldproblematiek. Daardoor relateert hij veel intern-Europees geknutsel. Andere auteurs, zoals H. Brugmans, maar vooral R. Mayne en J. Lecerf², vermelden ook wereldfeiten, zoals Marshall-hulp en Korea-oorlog, maar enkel als *feiten* die de Europese context verhelderen, en niet als *aanwijzingen* die de Europese problematiek verklaren. Van de Meersche laat duidelijk uitkomen dat wereldgebeurtenissen van beslissende invloed waren op de Europese bewustwording.

Een sprekend voorbeeld was de situatie in Zuid-Oost-Azië in 1950-1954. Het uitbreken van de Koreaanse oorlog op 25 juni 1950 versnelde het onderhandelingsritme van de EGKS. Omgekeerd werkte het beëindigen van de Indochinese oorlog remmend op het integratieproces in 1954. Mendès-France slaagde er wel in met behulp van radicalen en gaulisten een wapenstilstand te verkrijgen. Zijn coalitieregering, bijeengebracht om een koloniale kwestie op te lossen, was evenwel niet in staat de EDG en EPG in de Assemblée te verdedigen. Op 30 augustus 1954 werden beide ontwerp-organisaties bij proceduremotie van de agenda geschrapt.

Naast de ruime kijk van de schrijver dient ook zijn grote hoeveelheid verwerkte literatuur te worden vermeld. Het commentaar dat de auteur op de meeste van de in voetnoot vermelde werken geeft, is een stimulans voor de lezer die dieper wil doordringen. Over het algemeen worden de juiste werken aangehaald, maar wat de EEG betreft zijn de verwijzingen soms achterhaald. Het verzamelwerk *Sciences humaines et intégration Européenne* dat dikwijls wordt geciteerd (blz. 161, 162, 164), heeft bij zijn verschijnen in 1960 goede diensten bewezen maar het is nu beslist verouderd.

Kritiek

Kritiek is er vooral te leveren op het tweede deel, dat de integratie schetst sedert 1954-1955. Het schema dat de auteur heeft opgezet in het eerste deel: koude oorlog in de wereld en vacuüm in Europa, wordt onvoldoende doorgetrokken. Wel wordt de vreedzame coëxistentie in de wereld besproken naar aanleiding van de crisis in de NATO en in de Atlantische verhoudingen, maar dit is slechts een aanleiding die nodig is om de houding van De Gaulle te verklaren ten aanzien van de Britse toetreding. Een verder onderzoek naar de interactie tussen de NATO en WEU enerzijds en de EEG anderzijds ware zeker interessant geweest³.

Een recent voorbeeld is het volgende. In 1967-1968 werd gepoogd de crisis die tussen Frankrijk en de vijf ontstaan was naar aanleiding van de tweede toetredingspoging van Groot-Brittannië op te lossen in de WEU. Er werd een vergadering belegd door de „zes”, dit zijn Benelux, Duitsland, Italië en Groot-Brittannië. Frankrijk weigerde op deze WEU-zitting aanwezig te zijn⁴.

Verder te betreuren is de bijna volledige afwezigheid in het tweede deel van de veranderde situatie in de wereld op economisch gebied. De Amerikaanse macht en onmacht en de economisch rijzende zon in Japan worden bijna niet bekeken, evenmin als duidelijk uit de doeken wordt gedaan waarom en hoe de EEG naar een economische en monetaire unie toegroeit⁵.

Ook de Derde Wereld wordt in het globale perspectief onvoldoende ingepast. In het eerste deel was door de auteur zeer duidelijk uiteengezet dat

door het vacuüm in Europa, dit gebied een soort ontwikkelingsland werd van de Verenigde Staten. Later, toen de Europese integratie op gang kwam, is eenzelfde afhankelijke situatie ontstaan tussen Europa en de Verenigde Staten enerzijds en de landen van de Derde Wereld anderzijds⁶.

² H. Brugmans: „L'idée Européenne 1920-1970”, 3e druk, Brugge 1970; R. Mayne: „De gemeenschappelijke markt”, Utrecht 1964; J. Lecerf: „Histoire de l'Unité Européenne”, Parijs 1965.

³ Een amusant voorbeeld om de samenwerking tussen de NATO- en EEG-vergaderingen aan te tonen, kan men vinden in de memoires van Beyen. In 1955 moesten de ministers van Buitenlandse Zaken een opvolger benoemen voor Jean Monnet, als hoofd van de Hoge Autoriteit. „Bij de cognac, na het gebruikelijke NATO-diner op de Quai d'Orsay in mei 1955, overlegden we met zijn zessen (ministers van Buitenlandse Zaken van de EGKS). Maar op de enige datum die de andere vijf zou passen, moest Gaetano Martino in Messina zijn vanwege daar te houden verkiezingen. „Waarom niet in Messina?”, was Edgar Faures als steeds briljante ingeving. Het leek een grapje maar het werd ernst. Gelukkig, want daardoor kreeg de conferentie haar eigen „trademark”. J. W. Beyen: „Het spel en de knikkers”, Rotterdam 1968, blz. 238. Zie ook de memoires van P.-H. Spaak: „Combats inachevés”, 2 dln., Parijs 1969, die verhelderend werken op dit punt.

⁴ Voor de gebeurtenissen in verband met de tweede toetredingspoging zie H. Maas: „Klein Europa en de anderen”, IJmuiden 1969.

⁵ Zie J. J. Servan-Schreiber: „De Amerikaanse uitdaging”, Utrecht 1968; A. Coppé: „De Europese uitdaging”, Antwerpen 1970; H. Hedberg: „De Japanse uitdaging”, Amsterdam 1971. Voor de juridische aspecten van de economische en monetaire unie, zie het dubbelnummer juni-juli 1971 van „Sociaal Economische Wetgeving”.

⁶ H. A. J. Coppens: „De Europese Gemeenschap en de ontwikkelingslanden vanuit mondiaal perspectief”, blz. 41, bijdrage aan de conferentie van het Instituut voor Internationale Studiën en het Europa Instituut van de Rijksuniversiteit Leiden, mei 1971; ook uitgegeven als NOVIB-cahier, no. 8.

Europese dynamiek

Op gevaar af van „navelstaarderij” beschuldigd te worden, moet nochtans worden gezegd dat de interne krachten naar Europese eenheid iets teveel terzijde werden gelaten. Dit verwijt treft niet het eerste deel. Hier geeft Van de Meerssche de juiste integratiedoses aan⁷.

De interne dynamiek is echter te veel verwaarloosd in het tweede deel. Wel zegt Van de Meerssche (blz. 303) dat het integratieproces naar EEG-model een opvallende eigen dynamiek bezit, die volgens hem door bepaalde auteurs wat werd overschat⁸. Hij vermeldt niet dat na de crisis van 1965 auteurs zoals Lindberg, Haas en Scheingold, hun integratiemodellen aan de veranderde situatie hebben aangepast. De dynamiek van het EEG-model bestaat. Niet onvoorwaardelijk zoals eerst gesteld was, maar wel met horten en stoten⁹.

Nederlandse houding

Wat betreft de weergave van de Nederlandse houding tegenover het integratieproces, hier moet een soms weinig genuanceerde interpretatie bevreemd worden. Nederland krijgt wat vegen uit de pan, zoals:

— Nederland stuurde eerst alleen maar waarnemers naar de onderhandelingen over de EDG (blz. 142).

— De tegenstelling tussen de wil van Nederland om Groot-Brittannië in de EEG te krijgen en tegelijkertijd het vasthouden aan een niet-gouvernementele integratievorm (blz. 236).

— De vele voorwaarden die Nederland verbond aan het organiseren van de top van Den Haag in 1969 (blz. 278).

Deze kritiek mag gerechtvaardigd zijn, het waarom van de Nederlandse houding wordt niet verklaard. Het ware beter geweest dat naast de uitvoerige interpretatie van De Gaulles Europese ideeën, ook aandacht was besteed aan de voornaamste antipode, een methode die Susanne Bodenheimer met enig succes toepaste¹⁰.

Nederland heeft omstreeks 1952, toen de deelintegratie in de EGKS was ingezet en toen de EPG-EDG op stapel stond, met het plan-Beyen zijn Europese politiek op lange termijn vastgelegd. Zoals Beyen het in zijn memoires kort samenvat, kwam het standpunt erop neer: geen politieke

integratie zonder economische integratie¹¹.

Dit verklaart de eerder ongeïnteresseerde houding van Nederland bij onderhandelingen over de EDG-EPG: er was toen aan de politieke integratie immers geen economische integratie gekoppeld. Dit verklaart ook het initiatief-Beyen in 1955. De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken stelde samen met zijn Benelux-partners een relance voor aan de andere EGKS-landen en aan Groot-Brittannië. Beyen zegt zelf dat, wilde Nederland au sérieux genomen worden, het niet kon nalaten een voorstel te doen met betrekking tot de verwezenlijking van die economische integratie. Maar deze Nederlandse strategie verklaart niet waarom in 1961-1962 geweigerd werd de wordende economische integratie te koppelen aan een plan voor politieke integratie. Zeker, het plan-Fouchet was niet zo integrationistisch als de Nederlandse regering wel wenste. Maar zou de andere wens van Nederland, nl. de toetreding van Groot-Brittannië, supra-nationale injecties geven aan de Europese Gemeenschappen?

Voor Nederlanders is deze contradictie misschien nog te ontwarren¹², anderen hebben er wel enige moeite mee¹³.

Nederlands vacuüm

Tenslotte zijn er nog enkele detailfouten te verbeteren. Het EGKS-verdrag kent niet vier talen, maar heeft slechts het Frans als officiële taal (blz. 126). Latere aanvullingen (bijv. fusie van de instellingen) gebeurden in de vier talen.

De ontmoeting tussen De Gaulle en Adenauer te Baden-Baden had niet plaats in 1961, maar in 1962 (blz. 215). Ook doet het een beetje naïef aan te lezen (blz. 153) dat het feit dat Jean Monnet in 1954 zijn mandaat als voorzitter van de Hoge Autoriteit niet meer wilde hernieuwen, de bevestiging was dat de lanceringsperiode van de EGKS een succes was geworden. De verklaring is veeleer dat Monnet een man achter de schermen is en geen bureaucraat. Verder was er in 1954 in verschillende internationale organisaties een malaise-sfeer te proeven. Naast Monnet traden ook R. Marjolin, secretaris-generaal van de OEEES, en Josué de Castro, directeur van de Food and Agriculture Organization (FAO) af „pour protester con-

tre l'inaction qui leur est imposée et s'efforcer d'être plus efficaces de l'extérieur que de l'intérieur”¹⁴.

De opzet van het boek is aantrekkelijk. In hoofdlijnen wordt een goed beeld geschetst waarbij een duidelijk verband wordt gelegd tussen voor velen bekende feiten. Op detailpunten kan men kritiek uitoefenen. De schrijver laat zich ook wel eens verleiden tot uitspraken die hij niet motiveert. Desondanks heeft het boek genoeg diepgang om deze kritiek te verwerken. Grote boeken vangen veel wind. Er bestaat in ons taalgebied geen enkel omvattend geschrift over het streven naar Europese eenwording. Als inleiding tot het Europees gebeuren na de tweede wereldoorlog is dit boek heel geschikt. Het vult een Nederlands vacuüm op.

Europa Instituut, Leiden

⁷ Brugmans vermeldt in het voorwoord tot dit werk (blz. 12) enigszins pro domo, dat de eerste Europese pioniers hun federalisme oorspronkelijk niet hebben beschouwd als een middel om front te maken tegen de Stalinistische bedreiging. Brugmans moet evenwel toegeven dat het jaar 1947 hier een kernpunt vormt. Hij werkt dit verder uit: op cit., blz. 105-128.

⁸ Zie „Europa-bladwijzer” in „ESB” van 28 oktober 1970, blz. 2062-2065.

⁹ Voor een recente en duidelijke weergave van deze integratietheorieën, M.-E. de Bussy, H. Delorme en F. de la Serre: „Revue française de science politique 1971”, blz. 615-653.

¹⁰ S. Bodenheimer: „Political union: a microcosm of European politics 1960-1966”, Leiden 1967.

¹¹ Beyen, op. cit., blz. 227.

¹² Ook Nederlanders hebben er moeite mee, zoals A. Quint en J. Boogman in „Nederland, Europa en de wereld. Ons buitenlands beleid in discussie”, Meppel 1970, blz. 64.

¹³ Van de Meerssche, blz. 212 vermeldt Bodenheimer, Zeller en Silj. Volgens R. Bloes: „Le plan Fouchet et le problème de l'Europe politique”, Brugge 1970, blz. 121, zou Adenauer op de weigerachtige houding van Luns tegen het plan Fouchet gezegd hebben: „Wie können Sie, Herr Luns, so sprechen? Das sind ja Dummheiten die Sie da sagen”.

¹⁴ Lecerf, op. cit., blz. 54.

Boeken nieuws

Robert L. Heilbroner en A. M. Ford: Is Economics relevant? Goodyear Publishing Company, California 1971, 315 blz.

Heilbroner is in ons land geen onbekende. Hij is de auteur van het in onze taal vertaalde *De filosofen van ons dagelijks brood*; in dit boek heeft hij kans gezien een dor lijkende materie als de geschiedenis van de economie op een bijzonder levendige manier te presenteren.

Ook de bundel essays verzameld onder de titel *Is economics relevant?* wil duidelijk de belangstelling voor de economie opwekken, al was het alleen maar door de pakkende titel. Het is een bonte verzameling opstellen, citaten en uittreksels geworden, meer dan dertig in getal. Men treft in de bonte rij van auteurs alle extremen aan. De „rechtse” liberaal Von Mises wordt geplaatst tegenover de „linkse” socialist Mandel. Men vindt beschouwingen zowel van Baran en Sweezy, de ideologen of soms idolen van links, als van Baumol en Boulding, de vertegenwoordigers van de zuiver wetenschappelijke analyse. Het boek valt in drie delen uiteen. Het eerste deel bevat, wat genoemd wordt, „economische kritiek”. Dit deel brengt aanvallen op de traditionele economische theorie, op de machtsverhoudingen in Amerika, op de industrie, de inkomensverdeling en de reclame.

Het tweede deel vat een aantal opstellen samen onder het thema (vrij vertaald) „de economische redenering in de praktijk” en bevat beschouwingen over de vraag: of de schaarste is beëindigd, over de groei en ondergang van steden, over economische antropologie, over externe effecten bij productie en consumptie e.d. Het derde en laatste deel tenslotte heeft betrekking op economische filosofieën. Het ware wellicht beter geweest indien hier gesproken was van economische ideologieën, omdat in dit hoofdstuk enkele ideologieën — lopend van Adam Smith via John Stuart Mill, Marx en Keynes, naar Sweezy en Mandel — aan de orde worden gesteld.

Op de flap zegt de schrijver dat hij wil aantonen dat de economie soms

wèl, maar in vele gevallen niet relevant is. Dat is nogal misleidend, want zo gesteld, verwacht men een aantal brede methodologische beschouwingen over de betekenis van het economische aspect van de maatschappij, respectievelijk van de economische wetenschap.

Dr. J. J. Wouterse: Kenmerken van fusierijpe ondernemingen. N. Samsom NV, Alphen aan den Rijn/Brussel 1970, 276 blz., geb. f. 45.

Deze studie is een handelsuitgave van de dissertatie waarmee de schrijver enige tijd geleden promoveerde tot doctor in de economische wetenschappen. Uit het inleidende hoofdstuk blijkt al direct dat hij een leerling van de Amsterdamse school (Limperg) is, bijvoorbeeld omdat hij het deelgebied van de bedrijfseconomie dat hij behandelt, aanduidt als de leer van de externe organisatie. Onder fusierijpheid verstaat hij de „Kenmerkende eigenschappen van een onderneming waarvoor — direct of op korte termijn — een spronggewijze ontwikkeling doelmatig en min of meer onontkoombaar is te achten”.

Ten einde het terrein van zijn studie te beperken, abstraheert de schrijver van een viertal aspecten en wel van het niet-economische aspect, van het werkgelegenheidsaspect, van het fiscale en van het juridische aspect. Deze vier aspecten, zo valt reeds aanstonds op, zijn niet van dezelfde orde en overlappen elkaar. Onder het niet-economische aspect verstaat de schrijver kennelijk de sociologisch-psychologische kant van het fusieverschijnsel, dat juist in de leer van de organisatie zo'n belangrijke functie vervult. Ik ben daarom zo vrij, in tegenstelling tot de Amsterdamse school, deze studie als niet-bedrijfsorganisatorisch, maar als zuiver economisch te zien. Het is te betreuren dat de menselijk-organisatorische kant van de fusierijpheid niet in behandeling

Wie geen tijd heeft om alles wat er borrelt, bruist en brandt in het vulkanische gebied van de politieke economie, uitvoerig te volgen, krijgt door het lezen van dit boek daarvan enige indruk. Wie steun en kracht probeert te putten voor de eigen ideologie of dat nu de ideologie is van het enig zalig makende particuliere initiatief of van de enig zalig makende anarchie, zal na het lezen van dit boek in de grootste verwarring worden achtergelaten door de veelheid van meningen die wordt gepresenteerd. Het is een mengsel van „Vrij Nederland” en „Elseviers Weekblad”. Lezing wordt dan ook van harte aanbevolen aan ideologisch geborneerden en aan diegenen die zich op eenvoudige manier wat politiek-economische eruditie eigen willen maken.

J. Wemelsfelder

is gekomen, waardoor het boek met al zijn verdiensten toch een enigszins onrijpe indruk achterlaat. Fusie is vóór alles een interdisciplinair verschijnsel, waarbij familieverhoudingen, opvolgingsproblemen en gebrek aan goede leiding, niet zijn weg te denken.

Na het inleidende hoofdstuk onderzoekt de schrijver aan de hand van de literatuur, het karakteristieke in de beslissing tot fusie of overneming. Tussen twee haakjes, hij spreekt van fusie als gelijkwaardige partners samengaan om nieuwe doeleinden na te streven en van overneming als de kleinere (zwakere) onderneming wordt opgenomen in de organisatie van een grotere onderneming. Bij dit onderzoek is hij bij een niet beantwoorde vraag blijven staan, namelijk onder welke omstandigheden een geleidelijke ontwikkeling en onder welke een spronggewijze ontwikkeling (fusie, overneming) de voorkeur verdient.

Bij de interpretatie van de ontwikkelingsmogelijkheden in het kader van een fusiebeslissing stuit de schrijver op nieuwe mogelijkheden. Welke zijn de ondernemingsdoelstellingen? Moeten deze alleen worden gebaseerd op winstmaximalisatie of zijn er nevendoelestellingen, die bovendien nog kwantificeerbaar zijn? Hij komt tot de slotsom dat naast het winststreven op zijn minst het continuïteitsstreven een doel van de onderneming moet zijn.

Hoe deze continuïteit te meten? Dit

acht de schrijver mogelijk door het begrip ondernemingscontinuïteit in drie elementen uiteen te doen vallen: kostendekking, groei en financiële structuur. In het vijfde hoofdstuk gaat hij nader in op de gezichtspunten die een rol spelen bij de beoordeling van de continuïteit.

Men heeft een omvangrijke informatie nodig om de drie elementen van de continuïteit te kwantificeren. De gebruikelijke hulpmiddelen — de balans met de bijbehorende winst- en verliesrekening — falen, omdat het hier om momentopnamen gaat. Bij de continuïteit gaat het veeleer om de stroom van grootheden over een aantal jaren, alsmede de richting waarin deze stromen zich bewegen. Wij zullen de schrijver niet verder in zijn ingewikkelde berekeningen volgen. Het valt overigens op dat hij niet vermeldt, dat in deze kwantificeringspogingen speculatieve elementen schuilen.

Het gevaar van zijn theorie, die hij overigens herhaaldelijk aan de praktijk toetst, is dat de fusierijpheid niet te vatten is in een economisch mechanisme. Andere, menselijke en speculatieve, factoren kan men nu eenmaal bij fusies niet over het hoofd zien.

Aan de hand van zijn uitvoerige onderzoek komt de schrijver tot een rubricering van ondernemingen. Al naar gelang van hun kenmerken kunnen zij rijp zijn voor fusie in de eigenlijke zin van het woord, rijp zijn voor het overnemen van een andere onderneming of rijp zijn voor het overnemen dóór een andere onderneming. Daarnaast bestaan nog de mogelijkheden van het samengaan in joint ventures, van partiële liquidatie, van algehele liquidatie en last but not least behoeft er geen noodzaak tot een schoksgewijze verandering te bestaan. Niet verklaard wordt het macro-economische verschijnsel dat juist de grote en middelgrote ondernemingen relatief het meest tot fusie overgaan. Evenmin wordt verklaard dat, althans in Nederland, het industriële bedrijfsleven een piramidale opbouw vertoont die in de jaren tussen 1953 en 1968 vrijwel dezelfde is gebleven¹.

¹ „Groot en klein in de Nederlandse industrie 1953-1968-1980”, Uitg. Nederlandse Centrale Organisatie voor Toegepast-Natuurwetenschappelijk Onderzoek en Stichting Maatschappij en Onderneming, Den Haag 1971.

Het boek is geen gemakkelijk leesbaar geheel geworden, mede door het veelvuldig gebruik van vakjargon. Het zal daarom vele lezers afschrikken en alleen aantrekkelijk zijn voor hen die zich regelmatig met het fusievraagstuk in economische zin bezighouden. De verdienste van het boek blijft dat de schrijver dáár heeft weten te kwantificeren, waar dit ook inderdaad tot op zekere hoogte mogelijk is. Enkele bijlagen en een kort literatuuroverzicht besluiten de studie.

Drs. P. van Zuuren

Prof. Mr. C. A. Boukema en Prof. Dr. F. J. W. Löwenstein: **De besloten vennootschap**. Kluwer, Deventer 1971, 302 blz., f. 17,50.

Bij Wet van 3 mei 1971 is in de Nederlandse wetgeving een nieuwe vennootschapsvorm ingevoerd, de „besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid”. Zij is evenals de naamloze vennootschap rechtspersoon en heeft als deze een in aandelen verdeeld kapitaal. Zij is bedoeld als eigen rechtsvorm voor de „besloten vennoot-

Het

**CENTRAAL BUREAU VAN DE TUINBOUWVEILINGEN
IN NEDERLAND**

zoekt een

BEDRIJFSECONOOM

Taak: in teamverband met enkele medewerkers adviezen verstrekken aan de aangesloten bedrijven, op het gebied van bedrijfsopzet, uitbreiding, efficiency, fusies en management.

Leeftijd: tot 35 jaar.

Geboden

wordt: een afwisselende functie met goede perspectieven.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de secretaris van genoemd Bureau, Javastraat 80 te Den Haag.

Blijf bij! Lees „E.-S.B.”

De

WIARDI BECKMAN STICHTING

(wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid)

zoekt voor een volledige of gedeeltelijke werkring een jong academisch gevormd

ECONOOM

Zijn werkzaamheden zullen bestaan uit het verrichten van economische analyses in het teamverband van de staf.

Daarnaast ligt zijn taak in het begeleiden van werkgroepen, die studies en analyses uitvoeren ten behoeve van een groot aantal — ten dele zeer uiteenlopende — vraagstukken met politieke relevantie.

Onze voorkeur gaat uit naar een macro-econoom, afgestudeerd, met als keuzevak openbare financiën.

Het salaris komt overeen met de schalen voor wetenschappelijk ambtenaar.

Sollicitanten kunnen zich wenden tot de directeur, drs. H. A. v. Stiphout, Tesselschadestr. 31, Amsterdam-OW.

schap", die tot dusverre niet anders was dan een in de wet als zodanig niet bekend en in de praktijk niet scherp omlijnd type naamloze vennootschap.

In de andere landen van de Europese Gemeenschap kent men reeds lang een afzonderlijke rechtsvorm voor de vennootschap met besloten karakter. Door de onderhavige wet wordt aan de uitzonderingstoestand, die Nederland wat dit betreft tot voor kort in nam, een eind gemaakt.

In dit boek, een overdruk uit het losbladige commentaar in VVS-Algemeen deel, voorzien de auteurs de Wet houdende regeling van de besloten ven-

nootschap met beperkte aansprakelijkheid van een algemeen en artikels-gewijs commentaar.

K. Bieda: The structure and operation of the Japanese economy. John Wiley and Sons Australasia Pty Ltd., Sydney 1970, 292 blz., £ 2.60.

De auteur zegt zelf van dit boek, dat het niet een beschrijving van de Japanse economie is, zoals ze was, hetgeen veel in Westerse boeken het geval is, maar zoals ze is. De auteur besteedt aandacht aan de groei van de Japanse economie, waarbij vele macro-econo-

mische begrippen vanaf 1945 de revue passeren; de invloed van de overheid; waaronder de planning; de fiscale politiek; de monetaire politiek; de handelsbanken; de kapitaalmarkt; de industriële structuur; de landbouw. Alle onderwerpen worden toegelicht met schema's en zo recent mogelijke statistieken.

Het boek, dat voorzien is van een uitgebreid register, is geschreven voor studenten in de economie, in de studie over Azië en in de geografie en voor zakenmensen, die op de hoogte willen komen van de Japanse monetaire en financiële politiek.

Koninklijke Maatschappij tot het uitvoeren van Openbare Werken "Adriaan Volker" N.V. is een geïntegreerd aannemingsbedrijf met een internationale ervaring in de bagger-, waterbouw- en utiliteitssector.

De Raad van Beheer van deze onderneming wenst zich te doen bijstaan door een

hoofd bedrijfseconomische dienst

Zijn taak bestaat onder meer uit:

- voorbereiding en uitwerking van lange termijnplanning in teamverband met functionarissen van de in de groep werkzame bedrijven
- beslissingsvoorbereiding van investeringsplannen
- begeleiding van technische ontwikkelingsstudies.

De voor deze functie aan de kandidaat te stellen eisen zijn:

- universitair gevormd econoom
- behoorlijke praktische ervaring in de hier omschreven werkzaamheden.

Belangstellenden worden uitgenodigd zich schriftelijk - tenminste ten dele in handschrift - met uitvoerige informatie over persoon, opleiding en ervaring te richten tot Psychologisch Adviesbureau Drs. C.A. Holtrop, Nic. Beetslaan 8, Aerdenhout.

Een strikt vertrouwelijke behandeling van reacties wordt gegarandeerd

Mededelingen

Harkness fellowships

Het Commonwealth Fund in New York, een Amerikaanse filantropische stichting, biedt, in het kader van zijn International Harkness Fellowships Program, weer twee à drie beurzen voor Nederlanders aan voor een studieperiode van 12 tot 21 maanden, ingaande september 1972.

De beurzen zijn bedoeld voor be-
gaafde jonge mensen, leeftijd ca. 25

jaar, wier studie of werkzaamheden een breed terrein bestrijken en die hun kennis op het desbetreffende gebied door verdere studie of wetenschappelijk onderzoek aan een of meer universiteiten of andere instellingen op het gebied van hun specialisatie in de Verenigde Staten willen verbreden.

Niet alleen kunnen zij, die een universitaire opleiding hebben genoten, doch ook degenen die op andere wijze goede vakkennis, bijv. in de journalistiek, hebben verworven, hiervoor in aanmerking komen, mits zij aan hoge eisen wat betreft deskundige

kennis en persoonlijke capaciteiten voldoen.

De beurzen voorzien zo nodig ook in het onderhoud van de echtgenote en ten hoogste twee kinderen, en omvatten alle kosten van studie, levensonderhoud en reizen naar en in de Verenigde Staten.

Zij, die naar deze beurzen willen solliciteren, kunnen zich, onder opgave van leeftijd, opleiding, eventuele huidige werkkring, tot 30 oktober 1971 voor nadere inlichtingen en formulieren wenden tot het Nederland-Amerika Instituut, Museumplein 4, Amsterdam.

Stichting gemeenschappelijk beheer en administratieve beroepspensioenfonds artsen

De Stichting Gemeenschappelijk Beheer en Administratie Beroepspensioenfonds Artsen is belast met het beheer en de administratie van de

- Stichting Voorlopig Beheer van Pensioengelden voor Huisartsen
- Stichting Pensioenfonds Medische Specialististen.

In verband met de voorbereiding van een collectieve pensioenregeling voor de Nederlandse huisartsen en specialisten en het uitvoeren van de reeds van kracht zijnde overgangsregelingen groeit het aantal taken.

Er bestaat een vakature voor een jurist(e) in de functie van

directiesecretaris

In verband met het aan de Stichting opgedragen beheer van een omvangrijk vermogen dient belangstelling te bestaan voor financieel-economische vraagstukken en bereidheid aanwezig te zijn zich in deze richting verder te bekwamen.

Leeftijd ongeveer 30 jaar.

Sollicitaties dienen te worden gericht aan de directeur van de Stichting, Lomanlaan 103, Utrecht. Op de envelop te vermelden „directiesecretaris”. Strikt vertrouwelijke behandeling is verzekerd.

BUREAU VAN DE KIEFT N.V.

Bedrijfsadviseurs

Recruitering • Fusies en Overname

Een onze relaties is een grote landelijke organisatie op het gebied van

SIERTEELT- PRODUCTEN

In opdracht van het bestuur zoeken wij - in strikt vertrouwelijke sfeer - contact met gegadigden voor de functie van

DIRECTEUR

Deze functionaris zal enerzijds zijn belast met de beleidsvoorbereiding, anderzijds heeft hij de dagelijkse leiding en coördinatie van dit beleid; hij wordt bijgestaan door een aantal specialisten, o.m. op het terrein van teelt technisch-wetenschappelijk onderzoek en marketing:

Voor deze functie komt in aanmerking de academicus (bijv. landbouwkundig ingenieur of econoom) met ruime kennis van agrarische verhoudingen en problemen, die heeft aangetoond te beschikken over goede management gaven. Leeftijd bij voorkeur 40-45 jaar.

De honorering en overige voorwaarden zijn geheel in overeenstemming met het niveau van de functie.

Belangstellenden gelieven zich, bij voorkeur schriftelijk, te wenden tot de heer Drs. J. R. Pinkster, Bureau van de Kieft N.V., Herengracht 414, Amsterdam. Tel.: 020-66838*. Volledige discretie wordt gegarandeerd. Geen inlichtingen worden ingewonnen en geen contact met opdrachtgevers gelegd dan na overleg met de kandidaat.

Voor onze vestiging Den Haag zoeken wij een administrateur

Deze functionaris is in het filiaal verantwoordelijke voor de: omzetadministratie, onkostenboekhouding en vorderingenadministratie.

Hij geeft leiding aan een afdeling van ca. 20 medewerkers(sters).

De verwerking van een groot deel van de administratie geschiedt door een computer, zodat een belangrijk deel van de taak bestaat uit het verzorgen van de input-gegevens.

Tevens wordt van hem verwacht, dat hij de filiaalleiding terzijde kan staan bij de interpretatie van cijfermatige gegevens.

Tenslotte onderhoudt hij regelmatig contacten met de overige afdelingchefs, die hij vanuit zijn administratieve deskundigheid moet steunen.

Voor een goede taakvervulling is een opleiding op S.P.D.-niveau gewenst, evenals ervaring in een leidinggevende functie op administratief gebied.

Uw sollicitatie kunt u richten aan de Centrale Personeelafdeling, t.a.v. drs. J. M. Madsen, N.V. Magazijn „de Bijenkorf”, postbus 1870, Amsterdam.

de Bijenkorf

110971 C

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:

ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (010) 26 02 60

Bij **EDICOM** te Den Haag, ontstaan uit de fusies van o.a. de uitgeversmaatschappijen Van Goor en Mouton, komt vacant de positie van

ADMINISTRATEUR

Deze zal verantwoordelijk zijn voor de administratieve leiding en begeleiding van een aantal werkmaatschappijen van het concern, met inbegrip van budget-bewaking.

Voor deze positie wordt gedacht aan een administrateur met ervaring, die in het bezit is van de diploma's SPD 1 en 2 of gevorderd is met de NIVRA-studie. Kennis van Engels en Frans is gewenst met het oog op de internationale contacten.

Leeftijd 25 à 35 jaar.

Geïnteresseerden wordt verzocht een korte samenvatting van hun gegevens te zenden aan onderstaand adres, met vermelding van de referentie: **EA**.

Brieven worden niet aan onze opdrachtgever doorgezonden, voordat betrokkenen hiervoor toestemming hebben gegeven in een vertrouwelijk onderhoud, waarin nadere gegevens kunnen worden verstrekt.

adviesbureau voor organisatie en personeelsbeleid

drs. p.h. lammerts van bueren

heemstede, zandvoorter allee 5

de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Sociale Zaken

t.b.v. de Directie Algemene Economische Aangelegenheden

macro-econoom

Taak: werkzaamheden op het terrein van de inkomenspolitiek, de economische facetten van het loonbeleid en de sociale verzekeringen en voorts op het terrein van de analyse en rapportering omtrent vraagstukken van algemeen economische, budgettaire en monetaire aard.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 2720,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 1-0761/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6½% vakantieuitkering

Nederlandse Economische Hogeschool

Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen

Per 1 januari 1972 vaceert aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid een

ONDERWIJSOPDRACHT IN HET VAK STATISTIEK

Inlichtingen kunnen worden ingewonnen bij Mr. J.Th.M. Palstra. Telefonisch bereikbaar onder nummer 010-14 55-11 (N.E.H.), toestel 3685, of 01892-3895 (thuis).

Sollicitaties dienen binnen 3 weken na het verschijnen van deze advertentie gericht te worden aan het Secretariaat van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Nederlandse Economische Hogeschool, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam.

Technische Hogeschool Eindhoven
Postbus 513 Eindhoven

th e

Het Samenwerkingsorgaan van de Katholieke Hogeschool Tilburg en de Technische Hogeschool Eindhoven wenst ter bevordering van zijn doelstellingen over te gaan tot de oprichting van een

STAFBUREAU

Daartoe worden voor de functies van

hoofd van het bureau

en

medewerker

academici uit de technische en maatschappijwetenschappelijke disciplines gezocht.

Hun taak zal werkzaamheden omvatten als secretariaatsvoering ten behoeve van het Samenwerkingsorgaan, voorlichting en documentatie en voorts in het bijzonder gericht zijn op effectieve bevordering van de interdisciplinaire samenwerking alsmede op het maken van studie over de institutionalisering van de samenwerking op bestuurlijk niveau van beide instellingen.

Aan gegadigden, die met organisatorische en bestuurlijke aspecten van het wetenschappelijk onderwijs bekend zijn, zal voorkeur worden gegeven.

Honorering van de functies zal geschieden in een der wetenschappelijk-ambtenaren rangen.

Aanstelling geschiedt in tijdelijke dienst.

Sollicitaties te richten tot de Secretaris van het Samenwerkingsorgaan, mr. J. R. van Eerde, p/a Technische Hogeschool, Postbus 513, Eindhoven.